

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Риторика та ділове спілкування

Методичні вказівки до самостійної роботи
для студентів денної форми навчання
напряму підготовки 7.13010201 «Соціальна робота»

Затверджено на засіданні
кафедри філології
Протокол № 7
від «27» листопада 2014 р.

Чернігів ЧНТУ 2015

Риторика та ділове спілкування. Методичні вказівки до самостійної роботи для студентів денної форми навчання напряму підготовки 7.13010201 «Соціальна робота». – Чернігів: ЧНТУ, 2015. – 66 с.

- Укладач: Колотова Оксана Олександрівна,
кандидат філософських наук, доцент кафедри
філології ННІ права і соціальних технологій
Чернігівського національного технологічного
університету
- Відповідальна
за випуск: Іванишина В.П., завідувач кафедри філології ННІ
права і соціальних технологій Чернігівського
національного технологічного університету, кандидат
педагогічних наук, доцент
- Рецензент: Бараненкова Н.А., кандидат філологічних наук, доцент
кафедри іноземних мов Чернігівського національного
технологічного університету

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1 Навчальна програма	5
2 Самостійне вивчення питань з тем курсу	8
2.1 Предмет, завдання та значення курсу риторики	8
2.2 Види красномовства.....	8
2.3 Розвиток ораторського мистецтва у стародавньому світі.....	8
2.4 Формування нових засад європейського ораторського мистецтва в епоху середньовіччя.....	9
2.5 Шляхи українського ораторського слова	9
2.6 Сучасний етап риторики.....	9
2.7 Методика та етапи підготовки промови	10
2.8 Логіка як засіб виховання культури мислення.....	10
2.9 Елементи художності та літературні прийоми в мові оратора.....	11
2.10 Техніка промови та зовнішня культура оратора.....	11
2.11 Оратор і аудиторія. Тип і форма промов	12
2.12 Загальна і фахові риторики. Фахова риторика та ділове спілкування	13
3 Питання для самоконтролю	14
4 Самостійна підготовка публічних виступів різних видів та жанрів	16
5 Позааудиторна пошуково-аналітична робота	16
6 Творча наукова робота.....	23
6.1 Теми доповідей для обдарованих студентів.....	23
6.2 Теми доповідей для невстигаючих студентів	23
6.3 Середній рівень складності	23
Список посилань.....	25
Додаток А. Тексти промов для риторичного аналізу	29

ВСТУП

При вивченні дисципліни “Риторика та ділове спілкування” необхідно правильно організувати самостійну роботу студентів. Вона може проводитися у таких формах:

- самостійне вивчення деяких питань та тем (результатом чого буде читання рефератів та повідомлень);
- самостійна підготовка публічних виступів різних видів та жанрів;
- позааудиторна пошуково-аналітична робота (прикладом якої є риторичний аналіз текстів публічних виступів);
- творча наукова робота.

Активізація самостійної роботи студентів може забезпечуватись такими факторами:

- участю у творчій діяльності;
- використанням у навчальному процесі активних методів навчання; мотивуючими факторами контролю знань;
- необхідністю обов'язкового виконання індивідуальних завдань;
- розширенням обсягу знань з дисципліни за рахунок роботи з додатковими літературними джерелами.

Основне завдання організації самостійної роботи студентів з дисципліни “Риторика та ділове спілкування” полягає в навчанні студентів свідомо працювати не тільки з навчальним матеріалом, а й з науковою інформацією, закласти основи самоорганізації та самовиховання, сформувати вміння та навички постійно підвищувати власну кваліфікацію.

1 НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Змістовий модуль I. Загальна характеристика риторики як науки

Тема 1.1 Предмет, завдання та значення курсу риторики

Поняття "риторика", "красномовство", "ораторське мистецтво". Предмет риторики. Зв'язок риторики з філософією, логікою, психологією, лінгвістикою, поетикою, естетикою, теорією і практикою комунікації, педагогікою тощо. Ознаки риторики (інтегративність, універсалізм, прикладна спрямованість, системність). Уміння переконувати — необхідна умова успішної діяльності. Основні навички та вміння оратора. Завдання курсу риторики на сучасному етапі. Шляхи оволодіння риторичною майстерністю.

Тема 1.2 Види красномовства

Основні розділи класичної риторики. Сучасна класифікація красномовства: судове (юридичне), академічне: лекція, наукова доповідь, наукове повідомлення, науковий огляд, науковий диспут, соціально-політичне красномовство: доповідь, промова (політична, мітингова, агітаційна), богословсько-церковне красномовство: проповідь-розповідь, проповідь-слово, проповідь повчання, бесіда-тлумачення, суспільно-побутове красномовство (ювілейна промова, привітальна промова, доповідь на зборах, застільне слово, поминальне (надгробне) слово).

Тема 1.3 Розвиток ораторського мистецтва у стародавньому світі

Виникнення риторики у Давній Греції. Логографи-софісти. Роль Сократа, Платона, Аристотеля у розвитку риторики. Видатні грецькі оратори. Демосфен. Розвиток риторики у Стародавньому Римі. Розвиток судового красномовства. Цицерон – видатний оратор Древнього Риму. Підсумки розвитку античної риторики.

Тема 1.4 Формування нових засад європейського ораторського мистецтва в епоху середньовіччя

Формування нових засад європейського красномовства в епоху Середньовіччя: церковна проповідь - основна ознака ораторського мистецтва Європи; гомілетика - християнська риторика; гомілет - майстер гомілетики; св. Климент, апостол Павло, Оріген - визначена красномовці - гомілетик; патристика - сукупність літературних творів Отців Церкви; Августин Авріль та Ієронім (IV-V ст.) - видатні представники ранньої патристики; поняття "казуїстика" за Григорієм Двоєсловом. Розвиток візантійської риторики. Риторика середньовічного Заходу. Риторика Корану.

Тема 1.5 Шляхи українського ораторського слова

Ораторське мистецтво у Київській Русі. “Слово о законі і благодаті” - видатна проповідь митрополита Іларіона. Курс риторики у Києво-Могилянській академії. “Риторика” Феофана Прокоповича. Поетично-риторична спадщина Г. Сковороди. Розквіт судового й академічного Красномовства в Росії у II половині XIX ст. Судові промови видатних юристів А.Коні, Ф.Плевако.

Тема 1.6 Сучасний етап риторики

Риторика на сучасному етапі. Взаємодія сучасної риторики з суміжними дисциплінами. Нові форми ораторського мистецтва в сучасних засобах масової комунікації. Красномовство та Інтернет

Змістовий модуль II. Практичні аспекти загальної риторики

Тема 2.1 Методика та етапи підготовки промови

Етапи підготовки промови. Вибір теми. Складання плану. Структура промови. Типи композиційних побудов тексту. Збирання матеріалу. Запис промови. Розмітка тексту знаками партитури. Тренування.

Тема 2.2 Логіка як засіб виховання культури мислення

Логіка як метод переконання аудиторії: логічні закони ораторського мистецтва; закон тотожності; закон неприпустимості суперечностей; закон виключеного третього; закон достатньої підстави. Методи логічного мислення: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія. Логічний механізм доказу в публічному виступі: теза, аргументи, демонстрація. Види аргументів: посилення на авторитет, цифрові дані, причинно-наслідкові зв'язки, аналогія.

Тема 2.3 Елементи художності та літературні прийоми в мові оратора

Поняття про художній образ. Звуковий рівень тексту. Лексичний рівень тексту. Синтаксичний рівень тексту. Стилiстичний рівень тексту. Структура ораторського твору. Типи промов.

Тема 2.4 Техніка промови та зовнішня культура оратора

Зовнішній вигляд оратора. Манери оратора. Впевненість у собі, зацікавленість, мотивованість оратора. Вихід до слухачів. Погляд. Зоровий контакт з аудиторією. Жестикуляція. Голос. Гучність, тембр голосу. Тембр мовлення. Місце промови.

Тема 2.5 Оратор і аудиторія. Тип і форма промов.

Визначеність думки, доказовість виступу оратора. Особливі індивідуальні прийоми, використовувані у виступі. Риторична аргументація і логічний доказ. Риторика і припустимість софістичних прийомів у виступі. Мова оратора. Граматична правильність. Точність. Доречність. Оригінальність мови. Межі застосування стереотипів. Особливі прийоми, використовувані в ході виступів: іронія, умовчання, гіперболи, інверсія, антитези тощо. Зібраність оратора, вихід до слухачів, погляд, жестикуляція, голос, місце промови. Типи промов.

Тема 2.6 Загальна і фахові риторики. Фахова риторика та ділове спілкування

Роль красномовства в суспільстві. Значення риторики для обраної вами професії. Назвіть і охарактеризуйте основні критерії професіоналізму оратора. Проблема ораторського таланту й необхідність підготовки промовця. Теорія та практичні вправи в риторичі: їхнє співвідношення. Специфіка публічних виступів у сфері соціальної роботи.

2 САМОСТІЙНЕ ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ З ТЕМ КУРСУ

2.1 Предмет, завдання та значення курсу риторики

2.1.1 Вирішувані питання:

- Категорії риторики: етос, пафос, логос.
- Володіння словом животворящим як проблема соціального, професійного й особистого благополуччя: яке слово — таке і життя.
- Риторична культура особистості й суспільства — проблеми й перспективи.

Рекомендована література [3; 9; 14-18; 20; 23; 24; 40; 44]

2.2 Види красномовства

2.2.1 Вирішувані питання:

- Красномовство істинне і хибне (псевдокрасномовство).
- Маніпулятивна риторика (антириторика).
- Похвальне красномовство (епідектичне): традиції та сучасність.
- Образ ритора та особистість мовця: духовно-моральні засади єдності думки, слова, риторичного вчинку на засадах християнської етики.

Рекомендована література [6; 8; 13-21; 23; 24; 42; 44; 47; 61]

2.3 Розвиток ораторського мистецтва у стародавньому світі

2.3.1 Вирішувані питання:

- Основні етапи зародження й розвитку риторики в історії людства.
- Розвиток риторики в античності — однієї з семи вільних наук.

Рекомендована література [1; 2; 5; 6; 8; 9; 15-18; 21; 23; 36; 39; 53]

2.4 Формування нових засад європейського ораторського мистецтва в епоху середньовіччя

2.4.1 Вирішувані питання:

- Розвиток риторики в епохи Середньовіччя, Відродження і модерну.
- "Людський" момент авторства Святого Письма; проблема сприйняття Слова Божого в перекладі.
- Слово пророче у Старому Завіті.
- Слово повчальне у Старому Завіті.
- Христос-проповідник.
- Проповідь апостолів.

Рекомендована література [1; 2; 5; 6; 8; 9: 15-18; 21; 23; 36; 39; 53]

2.5 Шляхи українського ораторського слова

2.5.1 Вирішувані питання:

- Статус української культури в польсько-литовській державі і статус української риторики у XIV—XVIII ст.
- Доля українського слова в самодержавній Росії та Австро-Угорській імперії (академічного, судового, політичного).
- Трагедія та ренесанс українського риторичного слова у XX ст.
- Риторика і суспільство: роль живого слова у суспільному житті в Україні нового тисячоліття.

Рекомендована література [1; 2; 5; 6; 8; 9: 15-18; 21; 23; 36; 39; 53]

2.6 Сучасний етап риторики

2.6.1 Вирішувані питання:

- Неориторика в розвинених країнах Заходу.
- Сучасні риторичні школи.
- Риторичні портрети ораторів від давнини до сучасності.
- Сучасні постаті ораторів.

Рекомендована література [1; 2; 5; 6; 8; 9; 15-18; 21; 23; 36; 39; 53]

2.7 Методика та етапи підготовки промови

2.7.1 Вирішувані питання:

- Типи підготовки до промови, переваги і недоліки кожного з них.
- Концептуальний закон. Процес і способи розробки концепції.
- Закон моделювання аудиторії. Прогнозування соціально-психологічних ознак.
- Стратегічний закон. Системна побудова оратором стратегії впливу на аудиторію.
- Тактичний закон. Психологічні аспекти впливу.
- Цільова установка оратора. Завдання та надзавдання.

Рекомендована література [5; 7; 8; 15-18; 20; 23; 24; 33, 40; 41; 45; 50; 59].

2.8 Логіка як засіб виховання культури мислення

2.8.1 Вирішувані питання:

- Логіка і культура суперечки. Сутність полеміки та її різновиди. Спільне та відмінне у різновидах полеміки, дискусії, диспуту, суперечки.
- Етика та етикет полеміста.
- Полемічні прийоми. Методи маніпулювання, шляхи їх визначення і подолання. Заборонені прийоми в полеміці.

Рекомендована література [13; 20; 24; 26; 43; 47; 60]

2.9 Елементи художності та літературні прийоми в мові оратора

2.9.1 Вирішувані питання:

- Умови вибору мови і стилю у різних жанрах красномовства.
- Доцільність використання емоцій, іронії, сарказму у виступі, суперечці, полеміці, дискусії, диспуті тощо.
 - Комунікативні якості мовлення: правильність, виразність, багатство, ясність, точність, стислість, доцільність, художня образність.
 - Живе слово в ефірі: особливості прямого ефіру — монологу, діалогу, полілогу.

Рекомендована література [13; 20; 24; 26; 43; 47; 60]

2.10 Техніка промови та зовнішня культура оратора

2.10.1 Вирішувані питання:

- Прямі способи мовленнєвого впливу. Непрямі способи мовленнєвого впливу. Логіка і паралогіка.
 - Техніка мовлення.
 - Робота над готовим текстом.
 - Репетиція промови.
 - Співвідношення виступу та імпровізації.

Рекомендована література [5; 7-9; 11; 16-18; 20; 23; 24; 33; 40; 41; 45; 50; 59]

2.11 Оратор і аудиторія. Тип і форма промов

2.11.1 Вирішувані питання:

- Загальнопсихологічні вимоги до оратора. Оратор-чоловік, оратор-жінка; вимоги аудиторії до оратора.
- Індивідуальний ораторський стиль. Роль раціональних та ірраціональних факторів у риторичному генезисі.
- Система цінностей аудиторії як колективного суб'єкта риторичної дії. Бар'єри розуміння, громадська думка, мотивація, установка.
- Психологія натовпу. Взаємодія оратора з аудиторією як творчий процес.
- Прийоми активізації уваги слухачів: риторичне запитання; драматизація; зіставлення усіх "за" і "проти"; згадка про цікаву пригоду з минулого чи сучасного; експресія; внесення елемента неформальності; прогнозування; провокація; несподівана інформація; гіперболізація; наведення цитат, максимів, афоризмів, прислів'їв і приказок; подання незвичних пропозицій; наведення історичного епізоду або епізоду з особистого життя тощо.
- Перешкоди встановлення контакту оратора й аудиторії, шляхи їх подолання.
- Поняття про мовленнєву агресію. Принципи безконфліктного спілкування. Технології налагоджування контакту на докомунікативній, комунікативній і посткомунікативній фазах комунікації.
- Невербальна комунікація.
- Аналіз якості та ефективності продукту риторичної діяльності. Самоаналіз (рефлексія) і коригування продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності, мистецтво критики й аналізу інших.

Рекомендована література [7-9; 15-18; 20; 23; 29; 47; 48]

2.12 Загальна і фахові риторики. Фахова риторика та ділове спілкування

2.12.1 Вирішувані питання:

- Культура мислення як вмотивоване і нормативне використання мовного матеріалу і мовленнєвих засобів за певних ситуацій професійного спілкування. Специфіка мовлення соціального працівника. Компоненти поняття "культура мовлення соціального працівника": культура писемного мовлення, культура публічного усного мовлення.

- Основні критерії оцінювання публічної промови: обізнаність промовця з вибраної теми; точне, цікаве та інтригуюче формулювання назви теми: фактор актуальності та новизни теми: ефективність вступу; інформаційна свіжість; логічність розвитку теми; аргументація основних положень; контраргументація; наочність; контакт з аудиторією; засоби активізації уваги слухачів; мистецтво цитування; прийоми драматизації виступу; поведінка оратора на трибуні; стилістична виразність виступу; техніка і культура мовлення; засоби художнього мовлення; афористичність мовлення; інтонаційна різноманітність; елементи театралізації; гумор; цікаві приклади тощо.

- Аналіз якості та ефективності продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності. Самоаналіз (рефлексія), аналіз інших виступів. Планування і прогнозування ораторської діяльності. Ефективність і впливовість виступу оратора.

Рекомендована література [3; 4; 12-14; 20; 25-27; 29; 31-35; 42; 47]

3 ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Розкрийте зміст понять "красномовство", "оратор", "ритор".
2. Розкрийте модель ораторської діяльності за Арістотелем.
3. Охарактеризуйте категорію риторики "етос".
4. Охарактеризуйте категорію риторики "пафос".
5. Охарактеризуйте категорію риторики "логос".
6. Назвіть якісні характеристики публічного мовлення. Коротко проаналізуйте кожну з цих характеристик.
7. Назвіть основні етапи публічного мовлення.
8. Що ви розумієте під поняттями "задум промови", "тема", "підтема", "мікротема". Назвіть основні вимоги до назви теми.
9. Навіщо ораторові визначати загальну цільову установку промови: інформувати, надихати, переконати, закликати до дій.
10. Охарактеризуйте три основні функції вступу: привернути увагу слухачів, налаштувати аудиторію на позитивне сприйняття промови, підготувати ґрунт для розробки теми.
11. Які види зачинів ви знаєте? З якою метою оратор використовує зачин?
12. Назвіть основні форми викладу матеріалу в основній частині.
13. У чому особливості природної моделі викладу матеріалу?
14. У чому особливості штучної моделі викладу матеріалу?
15. У чому різниця між елегантним і доцільним закінченням промови?
16. Охарактеризуйте типи доцільного фіналу промови: підсумкового, типологічного і апелювального.
17. Назвіть і проаналізуйте основні форми та види ораторського монологу. Які з них безпосередньо стосуються діяльності менеджера?
18. Який рід і вид красномовства ви найчастіше будете використовувати у своїй професійній діяльності?
19. Які риторичні школи ви знаєте? Чим вони відрізняються?
20. Дайте визначення риторики як науки. Чи не суперечить таке її тлумачення арістотелівському визначенню? Поясніть.
21. Сформулюйте та охарактеризуйте концептуальний закон риторики.
22. Сформулюйте та охарактеризуйте закон моделювання аудиторії.
23. Сформулюйте та охарактеризуйте стратегічний закон риторики.
24. Сформулюйте та охарактеризуйте тактичний закон риторики.
25. Сформулюйте та охарактеризуйте мовленнєвий закон риторики.
26. Сформулюйте та охарактеризуйте закон ефективної комунікації.
27. Сформулюйте та охарактеризуйте системно-аналітичний закон риторики.

28. В яких риторичних законах відображений організаційний аспект управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю, а в яких власне управлінський аспект?
29. Розкрийте причини інфляції слова, мовленнєвої агресії, риторичної кризи в кінці ХХ ст.
30. Як ви розумієте поняття "кордоцентричності" ментальності українців?
31. Яким ви уявляєте ідеального оратора-соціального працівника ?
32. Якими уміннями, навичками, знаннями повинен володіти оратор-соціальний працівник?
33. Які ви знаєте ораторські стилі? Від яких факторів залежить вибір ораторського стилю?
34. Чи маєте ви індивідуальний ораторський стиль? Розкрийте, будь ласка, деякі ваші творчі знахідки.
35. Охарактеризуйте національні особливості спілкування.
36. У чому полягає логічна культура оратора?
37. Розкрийте основні закони логіки, які формують логічний зміст промови.
38. Чим відрізняється риторика і софістика?
39. Назвіть і дайте характеристику вагомим (достовірним, переконливим) аргументам. Некоректні аргументи.
40. Назвіть і дайте характеристику неспроможним аргументам.
41. Назвіть і дайте характеристику некоректним аргументам.
42. Якій композиційній будові промови ви надаєте перевагу? Чому?
43. Чи вмієте ви нейтралізувати логічні маніпуляції у спілкуванні?
44. Мова і мовлення: чим вони відрізняються?
45. Назвіть основні норми культури української мови.
46. Що таке позитивний і негативний білінгвізм?
47. Якими прийомами у вираженні усного слова ви володієте?
48. Які вимоги мовленнєвого етикету ви знаєте?
49. Які бар'єри взаєморозуміння ви знаєте?
50. Чи вмієте ви долати ораторський шок?
51. Які етичні засади забезпечують успішне взаєморозуміння оратора й аудиторії?
52. Назвіть та охарактеризуйте прийоми активізації уваги слухачів.
53. Назвіть та охарактеризуйте прийоми формування позитивних емоцій у слухачів.
54. Які ви знаєте тропи риторики? Наведіть приклади десяти тропів риторики.

55. Які ви знаєте фігури риторики? Наведіть приклади п'яти фігур риторики.
56. У чому полягає психологія успіху та ефективного управління?
57. Якими невербальними засобами спілкування ви володієте?
58. Що ви розумієте під конкретною цільовою установкою. Наведіть приклади формулювання цільової установки просто і з опрацюванням.
59. Охарактеризуйте типи матеріалу у складі повідомлення: емпіричний, енциклопедичний, компаративний.
60. Охарактеризуйте фази інвенції: вибору, орієнтації, занурення.

4 САМОСТІЙНА ПІДГОТОВКА ПУБЛІЧНИХ ВИСТУПІВ РІЗНИХ ВИДІВ ТА ЖАНРІВ

- ✓ Підготувати промову з однієї і тієї самої теми для трьох різних аудиторій.
- ✓ Підготувати (і провести) диспут на морально-етичну тему.
- ✓ Підготувати і виголосити інформаційну промову.
- ✓ Підготувати і виголосити промову з метою надихнути.
- ✓ Підготувати і виголосити промову з метою переконати. ,
- ✓ Підготувати і виголосити промову з метою закликати до дій.

5 ПОЗААУДИТОРНА ПОШУКОВО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА

5.1 Виконати риторичний аналіз тексту

У додатках подаються тексти промов для самостійного риторичного аналізу, які можуть знадобитися тим, хто прагне до вдосконалення свого публічного мовлення. Проте слід пам'ятати, що автори пропонованих текстів не належали з різних причин до офіційно визнаних, титулованих риторів. То українська мова була забороненою, то риторика вилучалася з навчального процесу і не культивувалася в суспільстві. Однак при уважному аналізі неважко помітити, що автори-промовці дотримувалися основних постулатів риторики і дух українського красномовства незнищений.

5.1.2 Теоретичний матеріал для виконання завдання:

Риторичний аналіз

Історія наукової і навчальної риторики показує, що основними методами досягнення ораторської майстерності є спостереження за живим звучанням майстерних промов, вивчення досвіду великих ораторів минулого, критичний аналіз зразків писаних текстів промов, наслідування окремих елементів і структури та композиції промов, побудова власних текстів виступів за зразками класичних промов. Для того щоб промовці-початківці, керуючись загальними правилами і схемами складання промов, могли побудувати не штучні, а природні, щирі і глибоко змістовні виступи, можна запропонувати їм риторичний композиційний аналіз реальної промови.

Риторичний аналіз промов можна уявити як розкодування усного чи писемного тексту, тобто рух від результату, вираження, від досягнення мети до вихідних основ. У процесі риторичного аналізу ми ніби "проходимо" текст поетапно, відповідно до процесу його творення, до результатів виголошення, використовуючи при цьому більшою чи меншою мірою знання, здобуті у кожному з п'яти розділів риторики: інвенції, диспозиції, елокуції, меморії, акції.

Проте реально в процесі аналізу задіюються в основному дані диспозиції та елокуції, особливо коли аналізуємо не живий, що звучить, текст, а вже записаний. Тому можна виділити два види риторичного аналізу: композиційний та елокутивний, який є дуже близьким до стилістичного.

Як уже зазначалося, стилістика виросла з риторики, зокрема з розділу "Елокуція". Нині це дві окремі лінгвістичні науки. Маючи спільний об'єкт (мовлення) і певні зони спільних інтересів, вони виокремлюються кожна своїм предметом, завданням і метою.

Це слід враховувати при риторичному аналізі промов. Він близький до стилістичного аналізу конкретних текстів, але відрізняється своїм аспектом, підходами й акцентами. Стилiстичний аналіз показує, до якої сфери мовної практики належить текст, яким він є (яка стильова своєрідність, засоби вираження, їх функції у тексті тощо). Риторичний аналіз повинен показати, яким чином текст (підготовлений, виголошений) діє на слухача, як він побудований заради цієї дії, яка його композиція і як налаштована на досягнення мети, яким є фоновий контекст спілкування, як при спілкуванні володіти аудиторією, якими засобами впливати.

Все те, що підлягає стилістичному аналізу тексту, входить і в риторичний аналіз (стилiстичні значення і засоби їх вираження, стилістемі, ключові слова, мовні фігури, стилістичні прийоми комізму, контрасту, тропи і фігури, функціональні й індивідуальні стилі). Однак при риторичному аналізі вони всі

оцінюються з погляду того, наскільки ефективно впливають на слухача, бо це головна мета риторики. Тому при риторичному аналізі враховуються соціально-політичні, суспільно-культурні, історико-національні елементи змісту (ідеологеми, міфологеми, події, факти, оцінки, контрасти й антитези). Обов'язковою є риторична інтерпретація образу оратора (автора — адресанта) і образу аудиторії слухачів (адресатів). Важливо знати, наскільки знаковою для нації, держави, культури, суспільства є постать промовця і як на нього реагувало чи реагує суспільство в цілому чи представники окремих його сфер. Від цього залежатиме оцінка і важливість мовних засобів, якими він апелює до громадської думки, народу, слухачів у конкретній соціальній ситуації, прийоми організації їх у надфразні єдності і композиційні частини. Риторика прагматичніша за стилістику.

Риторичний аналіз має показати, наскільки логічно, послідовно і доцільно вибудована і виголошена промова, чи дотримувався оратор основних законів, риторичних правил і вимог, застережень і порад, висвітлених в інвенції, диспозиції, елокуції і акції.

Дуже важливо для вдосконалення власної риторичної підготовки звернути увагу в процесі риторичного аналізу на те, як оратор сформулював тему, мету, представлення предмета, концепцію, наскільки доцільно вибрав закон і стратегію. Важливо відзначити, як сформульовані тези, наскільки вдало вибрано тип аргументації і види доказів, чи спростовано опозиційні думки, чи вміє автор узагальнювати і робити висновки.

Аналіз кращих промов відомих ораторів на відповідність їх канонам риторики і використання текстів промов як взірців для наслідування, складання аналогічних промов та їх виголошення — це були основні види роботи під час процесу підготовки фахових риторів у школах та університетах.

5.1.3 Приклад риторичного аналізу промови:

Зразком композиційного риторичного аналізу може бути наведений нижче аналіз промови Івана Франка.

Шевченко — ляхам

Промова на вечорі у 43 роковини смерті Шевченка у Львові дня 15 марта 1904

Сорок третій раз отес з приводу смерті великого Кобзаря України лунає з сього місяця слово, яке має доказати, що нам'ять його серед вас не загибла, що його пісня не перестала бути тим огняним стовпом, який невпинно, непохибно веде нас через велику пустиню занепаду до далекої обітованої землі, до вільної, самостійної України.

Скільки перемін та духових течій пережили ми за тих 43 роки, скільки різних поглядів висловлювано в тім часі про Шевченка, про вартість його творів для потомства! Від ентузіастичних славословій, від признання Шевченка нашим пророком і месією аж до пристрасно сердитого вислову Куліша про його п'яну Музу та антикультурне гайдамацтво і до холодні того та не менше рішучого вислову Драгоманова, що з ідейного погляду для нас, себто для чільної верстви українського народу, Шевченко — ein überwundener Standpunkt. А проте можемо сказати сміло, що Шевченкове слово не стратило досі своєї чародійської сили, що його думи не уронили нічого зі свого панування над нашими серцями, а його геній, не притемнений пізнішим розвитком нашої літератури, ясніє в повнім блиску, сам для себе і зворотна точка в історії нашого письменства, і ціла одна її епоха. Навпаки, чим ближче придивляємося йому, чим чуткіше вслухуємося в кожде його слово, тим більше краси і сили і глибини знаходимо в ньому під прикривкою його незвичайної простоти і натуральності.

Має се до себе кождий правдивий геній так, як і щире золото, що час не покриває його ржею, а тільки поволікає дивною патиною, що додає йому краси й коштовності.

Сорок три роки по смерті, та й ще до того роки, повні таких соціальних, національних та культурних змін, як ті, що ділять початок р. 1861 від початку р. 1904, се вповні досить часу, щоб утворити для письменника те, що називаємо історичною перспективою. Скільки-то письменників, навіть голосних за життя, за такий протяг часу западають у другу, страшнішу могилу — забуття! Та для Шевченка, можна сказати, подекуди ще не зовсім настала історична перспектива. Питання і справи, порушені ним, закляті в форми віщого слова, ще не перестали ворушити пристрасей та збуджувати ілюзій. Отим-то противники й прихильники однаково з жахом оминають такі вислови нашого Кобзаря: одні, щоб не ворушити болючого місця і не договорюватися до лютості; другі, щоб не знайти в них чогось такого, де б довелось справді признати рацію противникові з ущербом для честі, а може, лише для непомильності дорогого національного поета.

Та я думаю, що для нас, виплеканих і викоханих Шевченковою піснею, у яких Шевченкове слово нерозривно зіллялося з усім найкращим і найвищим, що дає нам новочасна наука і новочасна культура, — що для нас давно настала супроти Шевченка ота історична перспектива. Ми можемо спокійно слідити за кождим розмахом його орлиного крила, можемо розбирати критично його погляди і не потребуємо жахатися ущербу для його честі й для нашої національної гордості, коли нам доведеться признати якийсь його погляд хибним або думку якусь неясною. Ми знаємо, що наш поет був чоловік, значить

— міг і мусив помилятися. Його "Кобзар" для нас не Коран і не Євангеліє і навіть не підручник історії, чи політики, чи філософії, і виказання одної-другої помилки нічогосінько не вхвибить його вартість у тім гарячім, чистім, щиро людськім почутті, яке ніколи не помиляється і, лежачи в основі всіх поступових і ліберальних програм, лишається безсмертним, хоч і як би змінилися побудовані на нім логічні програмові конструкції.

Після такого представлення Тараса Шевченка як національного генія, безсмертю якого навіть його помилки не вадять, а тільки підкреслюють велич провідника нації, Іван Франко переходить до проблеми помилковості чи непомильності поета і до того, як зміст його творчості відповідав тодішньому поняттю нації, тобто наведений вище текст промови Івана Франка "Шевченко — ляхам" є класичним вступом, в якому ґрунтовно, широко підготовлено слухачів до основного змісту промови.

А основний зміст промови починається з запрошення І. Франка до аналізу поезії Т. Шевченка "Ляхам" в контексті "вічно пекучого питання українсько-польських відносин".

Оголошення теми промови:

Отим-то я й не жахаюся просити у вас кілька хвиль терпеливості та духового співробітництва, щоб ми разом придивилися невеличкій поезійці Шевченка "Ляхам". Поезійка доторкає дразливої, але многоважної теми — польсько-українських відносин. Тема дразлива, особливо у нас у Галичині під теперішню пору, та я не буду тривожити тіні великого поета, вживаючи його слів як оружжя против одної або другої спорячої сторони. Вірний правилу історичної перспективи я хочу зовсім холодно, сухо, як то кажуть, науково розібрати Шевченків вірш, зовеш без огляду на теперішні польсько-руські диференції. Письмо святе велить шукати правди і обіцяє, що правда освободить нас. Шукаймо ж правди без огляду на те, чи вона моментально приємна нам, чи ні.

Шевченків віршик "Ляхам" був написаний 1858 р. дня 14 марта, в Москві, коли Шевченко вертав із заслання. Вірш був присвячений і, певно, й переданий Броніславові Залеському, полякові родом з України, братаничеві великого польського поета Богдана Залеського. Сей Броніслав Залеський разом з громадкою інших поляків за конспірації був засланий у солдати до Оренбурга, пізнався і заприятелював тут з Шевченком і вів з ним переписку та робив йому деякі дрібні послуги й пізніше, коли нашого поета загнано в тяжку неволю в Новопетровську кріпость, де він провів сім найтяжчих літ свого життя.

У результаті такого представлення І. Франком предмета промови постає теза: Сей вірш був, очевидно, відгуком приятельських розмов нашого поета з польськими патріотами, засланими в Оренбург, а особливо з Залеським.

У світлі цієї тези І. Франко аналізує поезію "Ляхам", виділяючи початок-позитив:

*Ще як були ми козаками, А унії не чуть було, Отам-то весело жилось!
Братались з вольними ляхами, Пишались вольними степами, В садах кохалися,
цвіли, Неначе лілії, дівчата, Пишалася синами мати, Синами вольними.*

Далі йде контраст:

*...іменем Христа Прийшли ксьондзи і запалили Наш тихий рай. І розлили
Широке море слез і крові...*

Потім "апел" — звернення до ляхів:

*Подай же руку козакові І серце чистеє подай! І знову іменем Христовим
Возобновим наш тихий рай.*

Таке композиційне членування змісту поезії "Ляхам" нагадує Франкові тріаду Гегеля: теза, антитеза, синтез: теза — первісний згідний і свобідний стан ляхів з козаками, антитеза — закаламучення сього стану ксьондзами і синтез — поворот до первісного стану згоди вже в ім'я вищої ідеї, в ім'я Христове.

Далі І. Франко шукає, де взявся мотив вини ксьондзів — він був уже в "Гайдамаках", і кривава українсько-польська історія не є ідилією Шевченка. Вперше ідея її з'явилася у вірші "Не знаю, як тепер ляхи живуть з своїми вольними братами", написаному в засланні, де були й поляки.

З контексту і таких послань І. Франко робить висновок: Уявляючи собі контекст сього вірша, ми мусимо міркувати так: під впливом свіжих розмов з поляками або якогось свіжого добродійства з їх боку Шевченко доходить до думки, що все-таки ті ляхи — добрі люди і жити з ними на волі — wolni z wolnymi, gówni z gównymi — було б дуже гарно.

І. Франко знову шукає, звідки взяв Шевченко погляд на первісну козацько-польську ідилію. І сам відповідає на це питання: *Се ж був основний погляд славного Богдана Залеського, основний погляд його "Золотої думи", погляд, вироблений не на основі історії, навіть не на основі живої традиції, а на основі філософії Руссо про всесвітню ідилію, якою починалася історія людського роду, про повне щастя чоловіка в стані природнім і про дисгармонію, яку в те щастя внесла пізніша цивілізація.*

Знайшовши відповідь на попереднє питання, І. Франко ставить наступне: *...наскільки ж та ідилія має під собою дійсний, фактичний ґрунт? І відповідає: Ану, стільки ж, як і погляд Руссо про первісну ідилію людського роду в стані природи, т. є. — ніякогісінького.*

Далі він використовує демонстрацію, тобто конкретні факти, які є неспростовними доказами (аргументами): *Неправда, буцімто аж ксьондзи, чи єзуїти, чи інші внесли розлад між козаків і ляхів, бо ж унії ще зовсім не чуть було, коли на львівськiм ринку покотилася козацька голова Івана Підкови, і не*

проти унії піднімався Косинський та не в обороні унії православний гетьман Острозький велів косити голови козаці; не проти унії піднімався й Наливайко і не задля релігійних мотивів його мучено й стято у Варшаві.

Знову — питання всіх питань: А що ж допоможе? Ось тут ми входимо на ґрунт третьої точки Шевченкового посланія, тої його синтези, що має впливати з його тези й антитези. Поет кличе ляха, щоб подав козакові руку з чистим серцем і щоб оба вони Христовим іменем, яким колись була розпочата братовбійча війна, відновили колишній, первісний рай. Поет, мабуть, вірить, що се можливе, що для відновлення того раю треба тільки доброї волі і чистого серця. Поет не міркує, що коли вперед роз'єднання повстало не через брак доброї волі, а через "неситих ксьондзів та магнатів", то чи й тепер обі сі сили не мають ще деякого впливу? А коли сей вплив ще не зовсім пропав, то, очевидно, що й його рецепт — чисте серце та добра воля — може показатися невідповідним.

Заключна частина містить висновок, до якого прийшов І. Франко і якого не оминув у свій час і Тарас Шевченко:

Ситий голодному не брат, — каже справедливо народна приповідка, і для того романтичні поклики до братання в нинішню пору безпредметові, коли українці й ляхи бідні, темні, безрадні в житті та позбавлені навіть смислу самодіяльності. Романтики—а до них в отському питанні мусимо зачислити й нашого Тараса, бодай яко автора поезій, писаних під впливом розмов з польськими засланнями в Оренбурзі, — бачили перед собою далеко на обрію осяяні сонцем шпилі гір, що чарували їх своєю красою, і вони кликали своїх сучасників летіти туди простою воздушною лінією. Але лет не вдався. Ті Ікари, що зривалися до такого лету, попадали й порозбивалися; пізніше покоління вибрало дальшу дорогу — по землі, круту, тернисту й кам'янисту. Великі ідеали, вказані геніями слова й чуття, не перестають і нам світити, але крім тих ідеалів, що вказують нам дорогу, нам для далекої подорожі потрібний великий багаж матеріальних засобів, життєвого досвіду й енергії, духовної сили та широкого знання. Поки сього не маємо, поти всяке балакання про згоду, про збратання і високі ідеали не заслуга, а деморалізація. Збратання двох народів, злучених і роз'єднаних тисячолітньою історією, — се як будова моста між двома берегами. Коли наш міст має бути порядний і тривкий, мусять наші береги вперед бути виразні, сухі, тверді і міцні, бо інакше наш міст буде опертий на багні і пропаде. І коли люди нетерпеливі або нетямущі або злої волі з тамтого берега з докором або з притаманою гукають нам "Брат! Брат!"— не забуваймо відповісти їм нашою приповідкою: "Брат братом, а бриндза за гроші".

6 ТВОРЧА НАУКОВА РОБОТА

Підготувати реферат і захистити його на семінарському занятті у формі доповіді (регламент — 5 - 10 хв).

6.1 Темати доповідей для обдарованих студентів:

1. Засоби активізації уваги слухачів.
2. Невербальні засоби спілкування.
3. Інтонаційний стиль як різновид інтонаційного оформлення усного мовного вислову.
4. Слухання у професійній діяльності соціального працівника: види і способи.
5. Психологічні прийоми маніпулювання у суперечках.
6. Невербальні прийоми маніпулювання у суперечках.
7. Прийоми мовного маніпулювання.
8. Софізми у суперечках.
9. Правила та помилки в аргументації та критиці.
10. Терапія слова. Роль навіювання в комунікації.
11. Рефлексія як шлях до саморозвитку оратора.
12. Неориторика (нова риторика): основні напрями та результати.

6.2 Темати доповідей для невстигаючих студентів:

1. Стилї ділового спілкування.
2. Доповідь (повідомлення) як різновид інформаційної промови
3. Культура мовленнєвої поведінки соціального працівника.
4. Прийоми запам'ятовування промови (меморія).
5. Фонетична сторона усного етикетного мовлення.
6. Іменники називання осіб і звертання до них.
7. Мовленнєві емоції.
8. Антиетикет у спілкуванні.
9. Елементи художності та літературні прийоми у мові оратора.
10. Гумор як ораторський засіб встановлення сприятливої обстановки спілкування.

6.3 Середній рівень складності:

1. Види епідектичних промов.

2. Типи (види) діалогічних промов.
3. Пояснювальний монолог (пояснювальна промова).
4. Комунікативні якості мовлення.
5. Аргументаційна промова соціального працівника та її особливості.
6. Дискусійна промова та її особливості.
7. Діалог та його організація.
8. Види суперечок.
9. Етикетна поведінка у мовленні соціального працівника.
10. Словесні формули у стандартних етикетних ситуаціях

Список посилань

Основний

1. Античные риторики / под. ред. А.А. Тахо-Годи. — М., 1978.
2. Бондаренко Г. Л. Національне соціально-побутове красномовство як особливий вид усного мовлення/ Г.Л.Бондаренко. — Умань, 2006.
3. Введенская Л. А. Деловая риторика / Введенская Л. А., Павлова Л. Г. — Ростов н/Д, 2000.
4. Головатий М. Ф. Навчи себе сам: навч.-метод, розробка / М.Ф.Головатий. — К.: МАУП, 2002.
5. Ключев Е. В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция) / Е.В.Ключев. — М.: ПРИОР, 1999. - 272 с.
6. Корнилова Е. Н. Риторика — искусство убеждать. Своеобразие публицистики античной эпохи / Е.Н.Корнилова. — М.: У РАО, 1998. — 208 с.
7. Кузнецов И. Н. Практикум по риторике: учеб.-справ, пособие /И.Н.Кузнецов — Минск: Совр. слово, 2004. — 352 с.
8. Куньч З. Риторичний словник / З.Куньч. — К.: Рідна шк., 1997. — 342 с.
9. Леммерман Х. Учебник риторики / Леммерман Х.. — М., 1997.
10. Логика и риторика: Хрестоматия / В.Ф.Берков. — Минск, 1997.
11. Михайличенко Н. А. Основы риторики: Учеб. пособие / Михайличенко Н. А.. — М.: ЮНТУС, 1994.
12. Мицич П. Как проводить деловые беседы / П.Мицич. — М., 1987.
13. Панкратов В. Н. Манипуляции в общении и их нейтрализация / Панкратов В. Н. — М., 2000.
14. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування / Радевич-Винницький Я.. — Львів: СПОЛОМ,2001.-224с.
15. Рождественский Ю. В. Теория риторики /. — Рождественский Ю. В. М.: Добросвет, 1999. — 482 с.
16. Сагач Г. М. Словник-мінімум термінів красномовства/. Сагач Г. М. — К., 1992.
17. Сагач Г. М. Словник термінів красномовства // Г. М. Сагач. — К: Золотослів., 1993. - С. 315-359.
18. Сагач Г. М. Риторика / Сагач Г. М.. - К., 2000.
19. Сагач Г. М. Слово животворяще/.Сагач Г. М. — К., 2000.
20. Сагач Г. М. Ділова риторика: Мистецтво риторичної комунікації/. Сагач Г. М. - К.: Зоря, 2003.
21. Сагач Г. М. Риторичний квітник: афористичний золотослів / Сагач Г. М.. — К.: Слово, 2004.
22. Сагач Г. М. Храм Слова/Сагач Г. М. - К., 2005.

23. Сагач Г. М. Вибрані праці: У 5 т./ Сагач Г. М. — Рівне, 2006.
24. Сагач Г. М. Словник основних термінів та понять риторики /. Сагач Г. М. — К., 2006.
25. Чалдини Роберт. Психология влияния / Чалдини Р. — СПб., 2000.
26. Шейное В. П. Искусство убеждать / Шейное В. П. — М., 2000.
27. Шепель В. М. Имиджеология: секреты личного обаяния / Шепель В. М. — М., 1997.
28. Щёкин Г. В. Визуальная психодиагностика/ Щёкин Г. В. — К.: МАУП, 2003.
29. Щёкин Г. В. Как эффективно управлять людьми. Психология кадрового менеджмента: Науч.-практ. пособие. Щёкин Г. В. / — К.: МАУП, 1999.
30. Эрнст Отто. Слово предоставлено вам/ Эрнст О. — М., 1988.
31. Якокка Ли. Карьера менеджера/ Якокка Ли. — М., 1991.
32. Юри У. Преодолевая "нет", или Переговоры с трудными людьми/ Юри У. - М., 1993.

Додатковий

33. Айви А. Лицом к лицу: Практ. пособие для освоения приемов и навыков делового общения/ Айви А.. — Новосибирск: ЭКОР, 1994.
34. Арредондо Лэни. Искусство деловой презентации/. Арредондо Лэни. — Челябинск: Урал LTD, 1998.
35. Бороздина Г. В. Психология делового общения: Учеб. пособие/ Бороздина Г. В.. — М.: ИНФРА-М, 1999.
36. Вандишев В. М. Риторика: экскурс в историю вчень і понять: Навч. посіб. / Вандишев В. М - К: Кондор, 2003.
37. Введенская Л. А. Культура и искусство речи. Современная риторика/ Введенская Л. А. — Ростов н/Д: Феникс, 1995.
38. Все об этикете / ред. А.Л. Крупенин. - Ростов н/Д, 1997.
39. Гриненко Г. В. Хрестоматия по истории мировой культуры/ Гриненко Г. В. — М.: Юрайт, 1999.
40. Донецкий И. Б. Практикум по риторике./ Донецкий И. Б. — М.: Издат. центр АЗ, 1996.
41. Данкел Ж. Ораторское искусство — путь к успеху /Данкел Ж. — СПб.: Питер Пресс, 1997.
42. Діловий етикет /ред.І.Афанасьєв. - К., 2000.
43. Дебаты: Навч. посіб: Метод. рек. щодо ведення дебатів. – К.: А.П.Н., 2001. – 102 с.
44. Дороніна М. С. Культура спілкування ділових людей/. Дороніна М. С. — К., 1998.

45. Зарецкая Е. М. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации/. Зарецкая Е. М.. - М., 1998.
46. Золотослів: Хрестоматія до курсу риторики / Упоряд. Г. М. Сагач. - К., 1992.
47. Зубенко Л. Г. Культура ділового спілкування / Зубенко Л. Г., Немцов В. Д.. — К., 2000.
48. Карнеги Д. Как выработать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично/ Карнеги Д. — Днепропетровск: Титул, 1996.
49. Ломовский В. Д. О судебной речи: Учеб. пособие/ Ломовский В. Д. — Калинин, 1990.
50. Львов М. Ф. Риторика /Львов М. Ф.- М., 1995.
51. Меги Г. Д. 10 уроків ораторської майстерності тим, хто вчиться виступати публічно/ Меги Г. Д.. — К., 1993.
52. Мурашов А. А. Риторика: Хрестоматия-практикум/ Мурашов А. А.. — М., 1998.
53. Неориторика: генезис, проблеми, перспективи: Сб. науч.-аналит. обзоров. - М., 1987.
54. Овчинникова А. П. Пять шагов к хорошей речи. Речевая коммуникация: техника речи/ Овчинникова А. П. — О.: ОКФА, 1997.
55. Ораторы Греции/ Гаспаров М.(сост.). — М.: Худ. лит., 1985.
56. Пиз А. Язык разговора/ Пиз А., Гарнер А. — М., 2000.
57. Пономарів О. Д. Культура слова/ Пономарів О. Д. — К.: Либідь, 2001.
58. Сопер Поль. Основы искусства речи/ Сопер Поль. — М.: Яхтсмен, 1995.
59. Томан Іржі. Мистецтво говорити/. Томан Іржі. — К., 1996.
60. Хміль І. Ф. Ділове спілкування/ Хміль І. Ф. — К., 2004.
61. Шеломещев В. Н. Этикет и культура общения/ Шеломещев В. Н. — К.: Обериг, 1995.

Интернет -ресурси

1. Пальцева Л. А. Материалы по истории Причерноморья в античную эпоху. Ч. 1: Исократ и Эсхин. — http://www.centant.pu.ru/centrum/publik/paltzeva/pal_0201.htm.
2. /zttp://filosof.historic.ru/books.
3. Аристотель. Риторика / Пер. Н. Платоновой // Античные риторики. — М., 1978. — www.ritorika.igro.ru
4. Цицерон М. Т. Три трактата об ораторском искусстве / Пер. с лат. Ф. А. Петовского, И. П. Стрельниковой, М. Л. Гаспарова; Под ред. М. Л. Гаспарова. — М.: Науч.-издат. центр "Ладомир", 1994. — 475 с. — www.ritorika.igro.ru

5. Аверкий. Руководство по гомилетике. — М., 2001. — 143 с. — <http://www.klikovo.ru/db/book/head/874>
6. Конспект по гомилетике. — Загорск: Лавра-семинария, 1970. — <http://www.sedmica.ortodoxu.ru/kdais/kds-gomilet-3.htm>
7. Волков А. А. Курс русской риторики. — <http://www.klikovo.ru/db/sect/51>
8. Вопросы теории и практики обучения профессиональной речи в современных публикациях и исследованиях. — <http://www.seun.ru/books/Books/KafFiP/Method/orlov02/1.2.htm>
9. Корнилова Е. Н. Риторика — искусство убеждать. Своеобразие публицистики античной эпохи. — М.: Изд-во УРАО, 1998. — 208 с. — http://media.utmn.ru/library_view_book.php?chapter_num=14&bid=307
10. Миртов. Живое слово. — http://www.orator.biz/?full=1&s=38&d__id=162
11. Пекерская Е. М. Вокальный букварь. — <http://www.orator.biz/?full=1&s=39&djd=118>

Додаток А – ТЕКСТИ ПРОМОВ ДЛЯ РИТОРИЧНОГО АНАЛІЗУ

Пантелеймон Куліш

Слово над гробом Шевченка

Немає в нас ні одного достойного проректи рідне українське слово над домовиною Шевченка: уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилася. А все ж ми через нього маємо велике й дороге нам право — оглашати рідним українським словом сю далеку землю.

Такий поет, як Шевченко, не одним українцям рідний. Де б він не вмер на великому слов'янському мирові, чи в Сербії, чи в Болгарії, чи в Чехах, — всюди він був би між своїми. Боявся еси, Тарасе, що вмиреш на чужині, між чужими людьми. Отже, ні! Посеред рідної великої сім'ї спочив ти одпочинком вічним. Ні в кого з українців не було такої сім'ї, як у тебе; нікого так, як тебе, на той світ не проводжали. Були в нас на Україні великі воїни, були великі правителі, а ти став вище всіх їх, і сім'я рідна в тебе найбільша. Ти-бо, Тарасе, вчив нас не людей із цього світу згоняти, не городи й села опановувати: ти вчив нас правди, святої животворящої... От за сю-то науку зібралися до тебе усіх язиків люде, як діти до рідного батька; через сю твою науку став ти всім їм рідний, і проводжають тебе на той світ з плачем і жалем великим. Дякуємо богу святому, що живемо не в такий вік, що за слово правди людей на хрестах розпинали або на кострах палили. Не в катакомбах, не в вертепах зібралися ми славити великого чоловіка за його науку праведну: зібрались ми серед білого дня, серед столиці великої, і всею громадою складаємо йому нашу щирю дяку за його животворне слово.

Радуйся ж, Тарасе, що спочив ти не на чужині, бо немає для тебе чужини на всій слов'янщині, і не чужі люде тебе ховають, бо всяка добра і розумна душа тобі рідна. Бажав еси, Тарасе, щоб тебе поховали над Дніпром-Славутом: ти ж бо його любив, і малював, і голосно прославив. Маємо в бозі надію, що й се твоє бажання виконаємо. Будеш лежати, Тарасе, на рідній Україні, на узбережжі славного Дніпра, ти ж бо його ім'я з своїм ім'ям навіки з'єднав... Ще ж ти нам оставив один завіт, Тарасе. Ти говорив своїй непорочній музі:

Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли, — у нас нема
Зерна неправди за собою...

Великий і святий завіт! Будь же, Тарасе, певен, що ми його соблюдемо і ніколи не звернемо з дороги, що ти нам проложив сси. Коли ж не стане в нас снаги твоїм слідом простувати, коли не можна буде нам, так як ти, безтрепетно

Продовження додатку А

святую правду глаголати: то лучче ми мовчатимем, — і нехай одні твої великі речі говорять людям вовіки і віки чисту, немішану правду.

Іван Франко

Присвята

Він був сином мужика, і став володарем в царстві духа.

Він був кріпаком, і став велетнем у царстві людської культури.

Він був самоуком, і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим.

Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для волі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій.

Доля переслідувала його в житті оскільки лиш могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі у ржу, ані його любові до людей в ненависть і погорду, а віри в Бога у зневіру і песимізм.

Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що били із здорового джерела життя.

Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті — невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйонів людських сердець все наново збуджуватимуть Його твори.

Отакий був і є для нас, українців, Тарас Шевченко.

Промова Івана Франка на його ювілейному святі 1898 р.

Першим моїм словом буде щира подяка всім тим, що устроїли оце нинішнє свято. Поперед усього подяка молодезі, що не щадила на це трудів і заходів; подяка всім тим, що явилися тут нині; подяка товарищам праці і переконань; щира подяка бесідникам, що промовляли з цього місця. Подяка вкінці й моїм противникам. За двадцять п'ять літ моєї праці доля ніколи не скупила мені їх; вони підготували мене наперед, не дали мені застоюватись на однім місці. Я розумію дуже добре вагу боротьби в розвою і вдячний своїм противникам і щиро поважаю тих, що борються зо мною чесним оружжям.

Коли скину оком по нинішнім зборі, то запитую себе: задля чого зібралася тут така велика і світла громада? Думаю, що не для моєї особи. Я не вважаю себе ані таким великим талантом, ані жодним героєм, ані таким взірцевим характером, щоб моя особа могла загригти всіх до себе. Двадцять і п'ять літ я був тим пекарем, що пече хліб для щоденного вжитку. Я завсіди стояв на тім, що наш народний розвій має бути міцною стіною. Муруючи стіну, муляр кладе в неї не самі тільки гранітові квадрати, але як випаде, то і зробив за

Продовження додатку А

ті літа, може, й знайдеться деякий твердіший камінь, але, певно, найбільше буде того тrusку і цементу, котрим я заповнював люки і шпари. В кождім часі я дбав про те, щоб відповісти потребам хвилі і заспокоїти злобу дня. Я ніколи не хотів ставати на котурни, ані щадити себе; я ніколи не вважав свого противника занадто малим, я виходив на всяку арену, коли боротьба була потрібна для прояснення справи. Я знаю, що з моїх творів дуже мало перейде до пам'яті будущих поколінь, але мені це байдуже; я дбав поперед усього про теперішніх, сучасних людей.

Яко син селянина, вигодуваний твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов'язку віддати працю свого життя тому простому народові. Вихований у твердій школі, я відмалку засвоїв собі дві заповіді. Перша— то було власне почуття того обов'язку, а друга — то потреба ненастанної праці. Я бачив відмалечку, що нашому селянинові ніщо не приходить без важкої праці; пізніше я пізнав, що й нам усім, яко нації, ніщо не прийде задармо, що нам ні від кого ніякої ласки не надіятися. Тільки те, що здобудемо своєю працею, те буде справді наше надбання; і тільки те що з чужого культурного добра присвоїмо собі також власною працею, стане нашим добром. От тим-то я старався присвоювати нашому народові культурні здобутки інших народів і знайомити інших з його життям.

Головну вагу клав я завсіди на здобування загальнолюдських прав, бо знав, що народ, здобуваючи собі загальнолюдські права, тим самим здобуває собі й національні права. І сам я в усій своїй діяльності бажав бути не поетом, не вченим, не публіцистом, а поперед усього чоловіком. Мені закидували, що я розстрілюю свою діяльність, перескакую від одного заняття до іншого. Це було власне впливом мого бажання — бути чоловіком, освіченим чоловіком, не лишитися чужим у жаднім таким питанню, що складається на зміст людського життя. А пізнавши що-небудь, я бажав і всіх сил докладав довести й інших до того, щоб зацікавилися тим і розуміли це. Дехто звиняв мене тим, що важкі обставини життя, конечність заробітку спонукувала мене кидатися на різні поля. Але мені здається, що тут більше причинилася моя вдача, те гаряче бажання — обняти цілий круг людських інтересів. Може бути, що цей брак концентрації зашкодив мені яко письменникові, але у нас довго ще будуть потрібні такі, як я, щоб розбуджували інтерес до духового життя і громадили матеріал, обтесаний бодай з грубшого. Фундаменти все так будуються; а тільки на таких фундаментах, на таких стінах може з часом здвигнутися пишне, сміле склепіння.

Продовження додатку А

Так, отже, не для мене це нинішнє свято. Я чую, що я не заслужив на нього. Але воно наповняє мене радістю як симптом, як знак того, що в широких кругах нашої громади займається або й сильно вже горить те саме бажання освіти, бажання свободи і широкого індивідуального та громадського розвою, бажання, котрого виразом є мої писання. Вийшовши з самого дна нашого народу, я старався однакою любов'ю обняти всі його верстви, а нинішнє свято є для мене знаком, що у нас будиться, а декуди вже й ярко палає бажання солідарності з нашим найменшим братом. Тільки ненастанна, жива стичність з людьми може охоронити наше письменство від манівців; тільки солідарність з тим нашим бідним, сірим, але конкретним братом охоронить нас від абстракцій і доктринерства, поведе наш національний розвій простою, вірною дорогою.

Ще раз дякую шановній громаді за нинішній вечір. Здається, не потребую обіцювати, що й надалі я не зійду з тої дороги, якою йшов досі. Така вже моя натура, що праці своєї не покину ніколи; це не жодне геройство, а просто елементарна сила веде мене цею дорогою, сила моєї хлопської крові.

Певна річ, у моїй діяльності було чимало помилок, — але хто ж, роблячи якесь діло, не помилився? Та нині я можу дивитися на ті помилки спокійно, бо знаю, що або мені самому, або іншим вони служили осторогою і наукою. А щодо себе самого, я завсіди держався тої думки: нехай пропаде моє ім'я, але нехай росте і розвивається руський народ!

Панас Мирний

Над розкритою домовиною славетного сина України М. М. Коцюбинського

Ще один гіркий посміх лихої долі! Ще безмірно важка втрата на нашій широкій Україні! Помер Михайло Коцюбинський. Поліг великий майстер рідного слова, що в огненному горні свого творчого духу переливав його в самоцвітні кришталі і, як великий будівничий, виводив їх, свої мистецькі твори, повні великого художнього смаку, глибокої задуми і безмірно широкої любові до людей, їх — добрих і лихих — вчинків!

Лиха смерть не зглянулась на нестарі ще літа його віку, ні на пишний розцвіт талану, ні на повсякчасну жагу жити — творити і своїми творами уславлювати рідну країну перед великими світами. Не маючи волі над творчим духом, вона потайки, як той шашіль, точила недугами його тіло, нівечила хворобами його силу і одразу без всякого милосердя обірвала тонку нитку його короткого життя.

Продовження додатку А

Пекучий жаль проймає серце перед цим лихим її вчинком, гіркі сльози давлять душу перед розкритою домовиною славетного сина України, а пригнічена думка виводе невтішні візерунки про наші безмірно великі втрати у той час, коли в таких невсипущих трудівниках, яким був небіжчик, була найбільша потреба... Безсило опускаються руки, клониться від важкого суму голова на груди, меркне-тьмариться надія на краще! Хто інший займе його провідну постать на безмежній ниві рідного письменства?

Тільки й утішає віра, що та творча сила народного духу, котра надала його нам, не зникне безслідно ніколи, а його праця буде сіяти провідною зорею над шляхом інших, що підуть слідом за ним.

Хай же рідна земля м'яким пухом ляже над його домовиною, а невмируща слава завітчає вінком безсмертя його помучене чоло.

(1913 р.)

Відозва полтавців до киян з приводу святкування дня столітнього народження Т. Г. Шевченка

У цей славетний задля всієї соборної України день — столітнього народження нашого кобзаря над кобзарями Тараса Григоровича Шевченка — ми, полтавці, з берегів тихої Ворскли, де колись перший майстер рідного слова — незабутній Котляревський — виспівував свого Енея, мусимо одгукнутися до вас, мешканців осередку старої України-Русі — золотOVERXOГО (або великокняжого) Києва і прилучити до вашого суму свій невгамовний жаль та гірку скорботу на несподівану усім нам заборону урочисто вшанувати Того, хто усім своїм життям та кипучою силою творчого духу уславив на увесь широкий світ Рідний Край, озброїв його мову на змагання з забуттям та смертю і вивів її на широкий шлях безмірного поступу.

Нехай і так! Не наша мати, Та довелось шанувати...

- одкажемо словами нашого невмирущого генія на ту дошкульну заборону і пригадаймо у цей урочистий час, чим ми були до його і що він зробив задля нас.

Чим, справді, була за часів життя його Україна?.. Занедбаним людьми та спустошеним лихою історичною долею краєм, де царювала тяжка кріпацька неволя, де почувався важкий стогін та лилися гіркі сльози колись вільного народу. Його культурні здобутки ще з великокняжих часів знищено і розпорошено протягом довгих віків. Його дзвінка і співуча мова, що так яскраво виявлялася у творах безвісних літописців України-Русі та невідомого співця "Слова о полку Ігоревім", занехаяна і з пишним хором та широкого

Продовження додатку А

вжитку закинута у глухі села, де стала говіркою задля хатнього обійстя, а не задля потреби культурного життя та широкого письменства... Безпросвітна темнота огортала голови й душі силою поневолений нарід, а кріпацька неволя руйнувала та нехтувала його добробут... Здавалося, глуха смерть носилася над цим безталанним краєм, справляючи німий похорон над його колись кипучим життям та покриваючи забуттям його давню славу.

Та то тільки так здавалося, а проте, потай від широкого світу, в недсяжній задля людського зору глибині народної душі йшла своя непомітна робота його творчого духу, дожидаючи тільки слухного часу, щоб вийти у широкі світа, виявити свою силу й кебету.

Про ту потайну силу свідчили народні думи та побутові пісні, повні глибокого чуття, безмірного жалю та нерозважного суму, та ті поодинокі мисливці, що, наче ясні зорі на похмурому небі, інколи пробивалися з-під обліжних хмар та непроглядного мороку, — от як Сковорода з його осяяними світом тодішньої науки думками, що скликали людей до опрощення і рівноправства, або Котляревський та Квітка з їх талановитим письменницьким хистом, що просту мужичу мову призначували до літерацького вжитку.

Та то були тільки предтечі перед появою справжнього генія народного творчого духу, що сто літ тому назад народився. Не в ясних високих палатах, не серед розкоші й достатку, а в кривобокій кріпацькій хаті. Серед злиднів та гіркого убожества народився той геній, щоб своєю натхненною душею та огненними піснями уславити на увесь широкий світ рідну йому мову — мову Старої Русі, що за великокняжих часів вільно ширилась й розросталася, а за козацькі часи була зброєю, якою українська людність боронила свою культуру. Це ж стародавня матірня руська мова, винесена на світ Божий з глибоких джерел народного творчого духу, викувана під враженням просторів своєї країни, свого неба і сонця, землі, води і повітря. Історична доля розрізнила Стару і Нову Русь, а коли знову сполучила їх, то нову, Московську Русь, високо підняла вгору і нарекла її Великою, а Стару Русь-Україну з назвою Русі Малої — прихилила донизу, в занепад привела її найстарішу руську мову.

Оцю-то стару, занедбану мову наш славний Кобзар оздобив своїми високонатхненними творами, вивів її на просторий шлях всевітнього поступу, проклав нею широку стежку до народного відродження і сполучив давню славу свого краю з новою — сучасною.

Він, як сам пророкував, "возвеличив малих отих рабів німих і на сторожі коло їх поставив слово". І те його слово, як голос справжнього життя, буде

Продовження додатку А

жити і ширитися, доки й світу-сонця! Ніякі заборони йому не зашкодять, як не зашкодили й не зашкодять всякі лихі вчинки його невмирущій славі.

ж низьким поклоном перед його величною постаттю і в день Його столітнього народження, коли нам заборонено цей день урочисто святкувати, пом'янімо його в своїм серці, як він сам сього бажав, "незлим тихим словом".

(Березень 1914 р.)

Промова на могилі І. Котляревського

Останній публічний виступ Панаса Мирного

Славетний батьку відродження української мови!

У великий день святкування 150-літніх роковин Твого народження прийшов я на Твою могилу не хвалу Тобі складати: Твої невмирущі твори найбільш всього уславили Тебе на всю широку Україну, котру Ти за свого життя так щиро кохав і задля її занедбаній мови такого багато зробив, що величезний майстер нашого слова — наш пророчий Кобзар — мусив голосно вигукнути:

Будеш, батьку, панувати,

Поки живуть люди;

Поки сонце з неба сяє,

Тебе не забудуть!

Що більше сього мушу я сказати?.. Хай інші, більше дотепні від мене, розкажуть людям про Твої діла невмирущі. А я прийшов скласти на Твою домовину свої гіркі жалі та пекучі сльози, що Тебе тут немає і нікому повідати про те сучасне лихо, що доводиться переживати нашій неньці Україні.

(Вересень 1919 р.)

Богдан Лепкий

Прийди до нас!

Озовітеся, заплачте.

Німії, зо мною

Над неправдою людською,

Над долею злою!

Т. Шевченко

Третій раз збираємося отес серед гуку гармат і хлюпоту людської крові на поминки того, що був апостолом правди і братання.

Третій раз сходимося, щоб пом'янути Його, по Його власному бажанню, "незлим, тихим словом".

Продовження додатку А

А звідки ж нам нині того слова дістати, нині, коли світ цілий стогне з болю і вис з розпуки?

Тож, збентежені, стаємо перед Ним, і якась дивна тривога обгортає нас, щоби він не відізався з-поза гробу: "Пощо кличете мене д'собі ? Відложіть це свято на пізніше, аж тисячі передчасних могил поростуть зеленою травою, аж рільник кине кріс, а возьме плуг у руки, а з діточих невинних зіниць щезне жах смерті!.. Лишіть мене!"

А прецінь — ми Його не годні лишити. З Чернечої гори, з-над широкого Дніпра кличемо його через боєві лінії аж тут, над синій Дунай, щоби нас потішив, розгрішив і напутив, щоби понад кервавою теперішністю повінчав минуле з майбутнім.

Бо й кого ж нам нині викликати з гробу, як не Його?

Він не тільки найбільший з наших людей, але й найчистіший. Весь мов з хрусталу, мов якась жива і животворча мрія. До Него не приліпиться ніякий докір. Не ми Йому, а Він нам мав і має право докоряти. І докоряє.

Мов розгніваний батько на винуватих синів, гукав на предків наших:

Раби, підніжки, грязь Москви,

Варшавське сміття...

І від того докору нам ще нині лиця соромом палають, і кождий з нас дав би не знати що, щоб з тих лагідних уст не нам були гіркі слова. Та вони мусили впасти, і добре, що впали...

І кого ж нам кликати нині, як не Його?.. Він дарував нам не тільки найцінніші твори, але дав нам своє життя, мов якийсь прегарний поетичний твір. Нема у Него боєвої лінії між думкою і словом, між словом і ділом, між поезією і життям. Єсть один Тарас Шевченко, найбільший і дійсно великий український поет. В "Наймичці", в "Неофітах", в "Думках" сказав Він світові нове, гарне слово від великого, поневоленого й, здавалося, безмовного народу, і світ того слова забути не може й не сміє.

Він був митцем нашого слова, тої простої хлопської, пониженої й опльованої мови, яка під теплим подихом Його великого серця розцвілась квітом найбуйнішим. Був арфою золотоструниною, на якій українська природа й українська душа вигравали свою найповнішу пісню щастя і горя, свій псалом віри, надії й любові: віри в народ, надії на працю й безнастанний поступ, любові життя й чоловіка.

Кого нам викликати нині з гробу, як не Його?.. Був учителем нашим, благим і кротким, ясного розуму повним. Казав нам, щоби ми щирим серцем полюбили велику Руїну, щоби обіймили найменшого брата, щоби ми на чужині

Продовження додатку А

не шукали й не питали того, що немає і на небі, а не тільки на чужому полі, бо лиш тільки в своїй хаті єсть своя правда, і сила, і воля... Хіба ж годиться пригадувати все, що залишив нам Шевченко у своїм безсмертнім заповіті, а що ми сповнили і чого не могли, не вміли або не встигли сповнити?

Він, немов якийсь містичний дух-опікун українського народу, повис над нашим кордоном, і той кордон, тую криваву рану на нашім народнім організмі гладить, мов мати, люблячою рукою і віщим словом, мов бальзамом мастить, щоби тая давня наша рана не роз'ятрилася й не поглибилася, лиш щоби вона зросталася. І вона зростається, хоч сиплять на неї сіль і огонь, вона зростається, бо кождий з нас, кождий правдивий українець по сей і по той бік кордону чує це й розуміє, що поміж нами стоїть Він, найбільший єдинитель української землі й українського народу, найбільший український поет Тарас Шевченко... І кого ж нам кликати нині, як не Його?..

Його, поета всепрощення, ми ж нині маємо так багато, так дуже багато собі і другим простити.

Не з привички пустої, не для зовнішнього ефекту, а з глибокої потреби нинішньої великої хвилі благаємо Його:

Прийди, прийди на ті згарища і руїни, що простяглися ген аж по Збруч, поза Карпати, по Віслу, і тим нашим людям, що караються там Бог вість за які провини муками дантейського пекла, говори тим словом простим і щирим, яким Ти тільки вмів говорити, що всі їх болі і всі їх страдания не підуть намарно, що з тих руїн, мов Фенікс з попелів, двигнеться нове, буйне, повніше від давнього життя.

Піди, піди тими довгими стрілецькими ровами, де наші борці, хлопи й інтелігенти, старці й напівдіти, день і ніч заглядають в очі, і говори їм, і нашіптуй до уха, що вони не даром кров свою і братів своїх проливають, не даром голови свої буйні кладуть; що це не якась похибка трагічна, не червоне божевілля, а огонь очищення, а горнило, розпалене до грані, в яким витоплюються нові цінності світла, нові форми луччого життя.

Говори це їм, вони ж з Твоїм "Кобзарем", мов з Євангелієм, мов із Псалтирою в руках, конають, говори це їм, щоби вони не збожеволіли, щоби із страшним прокльоном на устах на той світ не відходили.

І прийди в ті літні, короткі, в прецінь такі довгі ночі, в наші табори полонених і в оселі виселенців наших і сестрам нашим, і братам нашим безталанним, що кинули хату, поле, худібку, все, а тепер з жалю і туги на скорбних постелях в'юються, говори, що вони незабаром вернуться туди, куди їх

Продовження додатку А

серце тягне, вернуться і почнуть жити наново, а на своє нинішнє горювання глядітимуть колись, немов на якийсь страшний соя.

Скажи їм, щоб вони не піддалися тузі і горю, щоб наперекір судьбі і на злість ворогам нашим жили, бо їх треба, конечно треба, бо що ми без них, що Україна без народу?

І зійди, зійди поміж нас, як ми тут нині є, і пригадуй нам тим голосом, від якого мороз йде по тілі, що всі ми, всі до одного кров з крові і КІСТЬ З кості українського народу, що всі ми з тої української кривавої землі вирости, як дуби в лісі, як квіти на леваді, як колоси на ниві, як на степу бур'ян, і що всі ми, всі до одного в тую землю вернути повинні для Єї добра, для єї вічного існування; пригадуй це нам, щоби ми раз мали відвагу один одному, як браття, в очі глянути, один одному по-дружньому руку стиснути, старший молодшому, вищий нижчому, і щоби ми, неначе оповіданню якоюсь історичною очищені, ланцем желізним правди і сили скуті, пішли назустріч тому валові заглади, що з гуком, ревом, з реготом пекельним на нас іде. Щоби ми той вал від нашої землі і від нашого народу відперли, щоби ми діждалися тої великої хвилини миру, побіди правди над брехнею, волі над неволею, життя над смертю, ідеї над безідейністю і щоби ми вже раз пом'янули Тебе не тихим словом, а голосним ділом в новій, свобідній нашій Україні, — прийди!

Михайло Грушевський

Промова на похороні січовиків

Dulce et decorum est pro patria mori! Солодко і гарно вмерти за отчину — каже латинський поет, поезії якого були шкільною книжкою тих, яких тепер ховаємо. Солодко і гарно! Це затирили вони — і не пропустили тієї рідкісної нагоди, яку давала їм нинішня велична хвиля відбудуваиня нашої держави і охорони вільностей і прав нашого трудящого люду. Вони стали грудьми за свою батьківщину і мали щастя полягти головами в цій святій боротьбі!

Велике щастя згинути так, в боротьбі, а не дезертирами, не нейтральними, не замішаними в юрбі страхополохами, що безплатними пасажирами силкуються прослизнути в нове царство української свободи! Велике щастя окупити своєю кров'ю забезпечення цієї свободи!

От у цю хвилину, коли провозять їх домовини перед Центральною Радою, де протягом року кувалась українська державність, з фронту її будинку здирають російського орла, ганебний знак російської влади над Україною, символ неволі, в якій вона прожила двісті шістдесят з верхом літ. Видно, можливість його здерти не давалась даремно, видно, вона не могла пройти без

Продовження додатку А

жертв, їй треба було купити кров'ю. І кров пролили ці молоді герої, яких ми нині проводжаємо!

Вони щасливі, що могли купити своєю кров'ю такі вартості своєму народові! Батьки, брати, сестри тих, яких ми сьогодні ховаємо! Стримайте сльози, що котяться з ваших очей, як стримую я. Бо ж ті, яких ви ховаєте, доступили найвищого щастя — вмерти за отчину! Їх слава і вдячна пам'ять про них житиме з нашою свободою разом, серед народу нашого однині довіку!

Михайло Грушевський

В огні і бурі

Україна пережила, з великою небезпекою для свого існування, страшну пробу в огні і бурі. Перейшла через глибоке провалля, яке розкрилось раптом на вступі нового її життя. Властиво, не можна навіть сказати, що перейшла. Переходить, це вірніше. І всі, кому близьке її життя, хто хоче бути гідним імені її громадянина, повинні прикласти всі старання, напружити всі сили на те, щоб допомогти їй перейти вповні, стати твердо на новім ґрунті і забезпечити від можливого повторення таких страшних проб. Занадто багато й однієї такої.

Правда, можливість такої грізної проби весь час висіла над Україною під час її визволення. Перший акт її самоозначення, великодній всеукраїнський з'їзд уже пройшов під загрозою розгону "штыками революційної армії". Ми встигли вже забути цей маленький, але характеристичний інцидент, як забували скоро потім усі ті інші конфлікти й інциденти, які загрожували українському походові до волі й державности. Коли ці інциденти минали більше чи менше щасливо, не довівши до катастрофи, потім, оглядаючись на пройдене, ми мали навіть враження — особливо ті, що далі стояли від осередків нашого життя, — що українська справа йде глибоко, розгортається дуже планово. Але в дійсності вона весь час ішла від інциденту до інциденту і багато разів стояла під загрозою катастрофи. Під час корнілівщини і під час більшовицького повстання, не згадуючи епізодів менш яскравих і менш критичних, як конфлікт з урядом з приводу організації ген. секретаріату, з приводу інструкції, з приводу українських установчих зборів і таке інше. І кожний такий інцидент ставав тим небезпечнішим, що за той час, так би сказати, зростала та українська ставка, яка стояла на кону, і можлива катастрофа грозила загибеллю все більших і більших національних і соціальних досягнень, окуплених усе більшими й більшими жертвами й зусиллями.

Тепер наш національно-політичний рахунок дійшов особливо високих позицій. Боротьба йде за закріплення самостійности й незалежности Української

Продовження додатку А

республіки, за зібрання українських земель, за забезпечення основних соціальних реформ. Програш загрожує такими страшними втратами, що від самої думки про них зупиняється серце. А тим часом не можна відмахуватись від цих думок, не можна присипляти себе заспокоєнням, що якось то воно буде, якось зробиться само собою.

У великих болях родяться великі діла. Всі дотеперішні спілкування провідних українських політиків, щоб народження нового життя пройшло якомога безболісно, без гострих розривів, без кривавих конфліктів, — були даремні. Наша українська революція, на жаль, не розвивалась самостійно, вона ввесь час мусила маршувати з конвульсійними рухами і киданнями революції російської, хаотичної і страшної. Російська революція потягнула нас через кров, через руїну, через огонь.

Мусимо йти, бо спинити походу не можна. Мусимо перейти через цей страшний огонь і знищення. Мусимо жертвувати всім, щоб урятувати найдорожче в цей момент: самостійність і незалежність нашого народу.

Мусимо згуртуватись коло цієї мети всі, скільки нас є свідомих і відданих інтересам нашої батьківщини. Збиратися в тісну й компактно фалангу, відклавши всі партійні й групові різниці, всі міркування про партійні вигоди й інтереси. Все мусить бути підпорядковане вимогам моменту — перед ними мусить відступити все інше. Вони такі великі, що кожна сила, кожна одиниця тепер на рахунок. Всяке ухилення від роботи, від відповідальності, від сповнення того обов'язку, який накладається моментом, — дезертирством, негідним громадянина. Всяка самочинність, ухилення від громадської чи національної дисципліни є недопустимим злочином.

Помилки нам потомство пробачить. Становище занадто трудне, а досвід і підготування наше мале. Це наша вина, коли ми чогось не зуміємо. Але відчуття ваги моменту, потребу координації й організації, підпорядкування всіх своїх сил вимогам цієї хвилини — це наш обов'язок, і ухилення від нього не пробачить нам потомство. Цета вина, яка не може бути пробачена.

Продовження додатку А

Симон Петлюра

В день свята Української державності! (22 січня 1926 року)

В день свята української державності! встають передо мною постаті лицарів і мучеників великої ідеї.

Тих, що життям своїм заплатили за свою віру в неї.

Тих, що найдорожчим скарбом засвідчили відданість батьківщині.

Тих, що власним чином крові і праці, гарячого патріотизму і виконання обов'язку, умінням — для одних слухатись і для других наказувати, а обом і разом коритись вищим наказам нації, через Ті вождя переказаним, розпочали нову добу в історії України.

Тих, що створили спільним чином свого життя найкращу легенду нації — легенду оружно́ї боротьби її за своє право жити вільною і державно незалежною.

Тих, хто заслужив право на те, щоб стати незабутнім в історії України, хто зв'язав її величне минуле з світлим майбутнім і переказав нам, живим те прийдешнім поколінням, великий заповіт: національної помсти та не* довершеного чину.

Шлях звільнення кожної нації густо кропиться кров'ю. Нашої — так само. Кров'ю чужою і своєю. Ворожою і рідною. Кров закінчує глибокі процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчості, всього того, що нація і свідомо і раціонально використовує для ствердження свого права на державне життя.

Кров, пролита для цієї величної мети, не засихає. Тепло її все теплим буде в душі нації, все відограватиме ролю непокоючого, тривожного ферменту, що нагадує про нескінчене і кличе на продовження розпочатого.

З цим чуттям завжди переживаю я свято нашої державності. Воно все зв'язується у мене з дорогими — незабутніми образами тих, хто дав нам право Його святкувати, подібно до того, як величаві мелодії нашого гімну, що в цей день здаються особливо урочистими, а слова обов'язуючими, — все зливається з передсмертними стогнаннями тих, чий дух тоді тільки повірить у щирість і поважність нашого святкування, коли ми не слова-ми-співами, а ділами докажемо нашу моральну вартість бути достойними свята.

Хай же в цей день ми глибше, як коли, відчуємо велику вагу передсмертних заповітів наших лицарів!

Хай свято сьогоднішнє навчить нас шанувати пам'ять полеглих і обережно плекати традиції боротьби за українську державність, такі чисті і

Продовження додатку А

проречисті, такі ушляхетнюючі, бо і оправдані і окроплені святою кров'ю найкращих синів нації.

А найголовнішою з тих традицій буде: пам'ятати про неминучість відновлення боротьби тими самими знаряддями і під тими самими гаслами, що ними користувалися і ними одушевлялися жертви військових подій 1917—1920 рр.

Українські мечі перекуються на рала тільки тоді, коли гасло Незалежна Держава Українська — перетвориться в дійсність і забезпечить отому ралові можливість зужитковувати рідну плодючу землю з її незчисленими багатствами не для потреб третього або другого з половиною чи якого іншого Інтернаціоналу, а для устаткування і зміцнення власного державного добра і збагачення рідного народу.

Отже: не забуваймо про меч; учімося міцніше тримати його в руках, а одночасно дбаймо про підживлення нацією моральних елементів її буття — творчої любови до батьківщини, сторожкості до ворога та помсти за кривди, заподіяні ним, — в симбіозі яких знайдемо і вірний шлях до звільнення і програму для будівництва!

Великий чин наших лицарів вчить вірності ідеалам і умінню підпорядковуватись. Тільки вірність і слухняність творять передумови успіху національної боротьби.

Біля гасла: Українська Народня Республіка — Українська Незалежна Держава об'єдналися всі справді активні сили нації в її боротьбі за незалежність. Тільки в моральній атмосфері, утвореній тією боротьбою, могли з'явитися світлі постаті полеглих, тільки на цьому ґрунті могла зродитись жива легенда дальшої нашої боротьби, що живе невмирущою в душі нації і ферментує її сили на нові виступи.

Моральним чотирикутником — отим старокозацьким табором — поставимося ми в переходові дні нашої історії до всіх негідних наступів на нашу єдність та вірність випробуваням ідеям. Скупчимося один біля одного з готовністю взаємної допомоги і перестороги, — і ми витримаємо всі "міри і проби" незалежно від того, чи вони походять з якогось Інтернаціоналу чи від його клясократичного антиподу.

Вірність є основою не лише родинного життя. Вірність ідеям є підставою внутрішньої сили ширших громадських об'єднань, до національного включно. Наша вірність тим ідеям, за які голови поклали незабутні лицарі оружною боротьби за українську державність з часів 1917—1920 рр., буде найкращою пошаною до світлої пам'яті їх, до великого чину їхнього життя і нарешті до

Продовження додатку А

розуміння глибокого змісту тієї думки, що її вклав законодавець в акт свята Української Державности.

Олена Теліга

Вступне слово на Академію в честь Івана Мазепи

Є різні думки про те, хто творить історію. На думку одних, історію творять народні маси; на думку інших — суспільні верстви; нарешті, на думку третіх — ціла світова історія, це лише історія великих одиниць. Бо чим би був, наприклад, арабський народ, що довгі віки блукав пісками своєї батьківщини, займався дрібними гешефтами і дрібними грабунками, коли б не з'явився серед нього великий Магомет, якого дух видобув таку енергію з цього народу, що знак півмісяця запанував над половиною світу.

Чим була маса українських племен, доки на чолі її не став великий муж Святослав Завойовник, що славу української зброї поніс силою своєї волі аж під мури Царгороду, на береги Дунаю і Каспія, створюючи велику, могутню імперію. І що створила відважна, бурхлива козацька маса, доки не оформив її поривів великий політик і відважний полководець Богдан Хмельницький. Це ж він замість ряду неокреслених бунтів проти Польщі створив один великий зрив, замість повстанчих ватаг — могутню армію, і на місце дрібних домагань поставив велику ідею незалежності української держави. І цю державу він побудував, зміцнив і — вмираючи — лишив її забезпеченою тривкими політичними союзами, що запевняли її розвиток і зріст. Але наступники, які не дорівнювали величі свого попередника, привели до визволення відосередкових сил, що спричинилося до упадку держави і дало той період нашої історії, який звано Великою Руїною.

Сила нації змаліла, козацька імперія почала котитися вділ. Що ж сталося? Адже ж народні маси лишилися ті самі, матеріал для армії не змінився, міжнародня ситуація не була більш некорисною, як давніше, і на чолі держави так само стояли провідники — гетьмани. Лише вони, ці нові провідники, не потрапили опанувати маси і скерувати її до однієї мети. Бо народня маса завжди готова до чину, тільки треба вміти її попровадити, бо народня маса завжди як чародійний Музичний інструмент, на якому великий митець дасть прекрасний, величний концерт, а в руках іншого цей інструмент буде або мовчати, або фальшувати безжалісно.

Велика Руїна все поглиблювалася і поглиблювалася. І навіть останній козак, славний Петро Дорошенко, не міг воскресити давньої могутности української держави.

Продовження додатку А

Ситуація видавалася безнадійною. Держава в упадку, народ розбитий ворожими впливами. Залози ворогів в наших містах, селах, хуторах... ї ось в такий час гетьманську булаву було віддано в руки Івана Мазепи.

Цим фактом в нашу історію увійшов справжній герой і розпочав нову добу.

Так, справжній герой. Постать барвна, яка і досі ще приваблює і дає натхнення багатьом поетам, письменникам, малярам і музикам. Блискучий лицар, в яким закохувалися до найпізнішої його старости найгарніші жінки того часу. Постать створена не лише на героя історії, а й на героя роману чи поеми, а передусім на героя самого життя, паном якого він був — у кожній ситуації.

Вийшов він родом з української шляхти, якій так близькі були лицарські войовничі традиції; струнким юнаком вступив він на службу до двору польського короля Яна Казимира. Його перебування там і враження, яке він робив на оточення, було настільки блискуче, що навіть уява польського поета, не підсилювана національними симпатіями, малює нам Мазепу як властивого короля того двору, що більш за справжнього панував над юрбою. Що і на цій юрбі, на чужому йому оточенню, витискав печать своєї слави і винятковости, перед якою усувалися в тінь і короновані голови. [...]

Покинувши двір короля, Мазепа став генеральним писарем і головним дипломатом у гетьмана Дорошенка. Згодом сповняв він функції головного дипломата у другого гетьмана, Івана Самойловича. І тут він здобув собі такі симпатії козацтва, що незабаром перебрав від Самойловича гетьманську булаву.

А був час, коли Москва чимраз більше стискала кліщі, в яких мала сконати незалежність української держави. Лише Мазепа своїм політичним хистом міг змірятися і так довго перемагати хитрість московського царя, який за всяку ціну вирішив остаточно підірвати коріння українського народу. І вже на самому початку свого панування Мазепа приступив до залізної послідовної реалізації найвищої мети свого життя: обрубати нахабні московські пальці, що вже глибоко вбилися в живе тіло української нації. У цій боротьбі треба було бути і лисом, і левом. Мазепа вмів це в собі злучити. Ослаблена Україна не могла в безпосередній одвертій боротьбі поставити чоло перебудованій і зміцненій Петром московській державі.

Треба було з'єднати собі козацтво і старшину. Треба було приборкати неспокійне Запоріжжя. І нарешті, треба було погодити інтереси старшини і нижчих верств. Словом, треба було з'єднати націю, надхнути її однією ідеєю,

Продовження додатку А

дати їй одну спільну душу — і все це треба було робити під пильним оком Москви, в інтересах якої лежало — за всяку ціну не допустити до цього.

Мазепа мусів довгі роки маневрувати поміж лояльністю супроти царя, щоб не викликати військових репресій, і одночасно вести потаємно підготовку нації до останньої розправи.

Як же тяжко було з'єднати собі козацтво і рівночасно заспокоїти вимоги Москви, висилати це козацтво допомагати при будові Петербургу. Яким треба було бути геніальним дипломатом, щоб прихилити собі старшину і рівночасно не дозволяти їй зводити порохунки з Польщею, яка тоді могла бути союзником супроти найбільшого ворога — Москви.

І тільки Мазепа міг зуміти підготовляти союз зі шведським лицарським королем Карлом XII, в той же час воюючи з ним, щоб не зрадити себе перед Петром.

І так довгими роками цей великий грач провадив свою небезпечну гру, де ставкою завжди було життя або смерть — не лише особиста, а й цілого народу. А рівночасно, в ті тяжкі роки, що не одного б цілковито зломали, цей залізний характер остільки заховав спокій нервів і творчість думки, що започаткував нову добу розвитку української культури. Гетьман провадив небезпечну гру, але весь її тягар і всю відповідальність за неї цей вроджений провідник ніс виключно сам. Навіть найближчі не бачили, що він ходить на краю прірви. І не могли того зауважити, бо Мазепа, не маючи наразі змоги збройним чином, війною зміцнювати свою державу, зміцнював її спокійно, мов не над прірвою, а на твердому ґрунті, розбудовою української культури. Доба його панування була золотою добою українського мистецтва. В Україні поставали нові церкви, палаци, школи й академії. Виключно його заслугою був розвиток стилю, що носить назву українського бароко. Але це не був той тип культурного діяча, що бачить спасіння для своєї нації лише в розвитку науки і освіти, а тільки повний і всесторонній державний муж, який хвилини, вільні від війни, присвячує розвиванню духовних цінностей нації, як Наполеон, що у хвилину, коли не видавав військових наказів, укладав кошторис у палаючій Москві своєї Паризької Опери.

Цей великий політик, як ніхто інший, зрозумів, що велич нації і сила держави будується *et arte et marte*, себто мистецтвом і війною. І це тому великому меценатові культури належать такі пам'ятні слова: "Нехай вічна буде слава, же през шаблі маєм права".

Ті права він вмів і встановлювати, і боронити. Він так само, як вагу цінностей культурних, розуміє вагу цінностей політичних і державних. В одній

Продовження додатку А

зі своїх проклямацій Мазепа каже: "Відомо, що перше ми були те, що тепер московці: влада, першенство і сама назва Русь від нас до них перейшла". Це був найглибший доказ свідомості! свого суверенітету і самостійницького стремління нації. І це його становище було настільки владне і глибоке, що викликало найглибшу пошану і його союзників. І шведський король Карло XII, такий же лицар, як і Мазепа, цілковито прийняв його розуміння прав нації. Так дві найчільніші постаті тієї доби були об'єднані не лише формальним союзом, а і духовним братерством. І проклямація Карла XII звучить як вираз думання тодішнього українця:

"Відомо всьому світу, що народ руський зі своїми козаками був спочатку народом самодержавним, тобто од самого себе залежним під правлінням князів своїх чи самодержців.

З'єднався потім з Литвою і Польщею для спротиву з ними проти татар, що їх руйнували, але пізніше за насилля і несамовитості поляків звільнився від них власною своєю силою і хоробрістю, з'єднався з Московією добровільно і по одному одновірству, і зробив її таку, як вона тепер є".

Лише на підставі такого розуміння прав і інтересів обох союзників міг постати обосторонній трактат українсько-шведський, в якому стремління і поняття української сторони окреслено Мазепою чітко і однозначно в словах:

"Все, що завоюється з бувшої території Московщини, належатиме, на підставі воєнного права, тому, хто ним заволодіє. Але все те, що, як виявиться, належало колись народові українському, передається і задержується при українським князівстві".

Як же глибоко і переконливо мусів вірити в слушність своєї справи Мазепа, коли ця його віра цілковито уділялася великому королеві.

Так, це було справжнє уділення віри, а не тимчасовий зв'язок, вимушений короткотривалою збіжністю інтересів. Спільна велич так зблизила цих двох вийнятковних мужів, що навіть страшна програна [битва], навіть проклятий день Полтави, де погасли зорі обидвох полководців і завалилися всі великі шіяни і надії, не розірвав їх, не підірвав їх взаємного довір'я і почуття зв'язаности.

Як разом цих два леви укладали пляни перемоги, так спільно зносили наслідки важкої програної. Мазепа вів раненого союзника і приятеля лише йому знаними стежками диких степів, по яких носив колись скажений кінь його крилатої юності...

Там же, в цих широких степах, де зійшло яскраве сонце його панування, закотилося воно багряно — назавжди.

Продовження додатку А

Так хоч по його смерті минули вже віки, хоч наша земля зродила вже багато героїчних постатей, все ж Мазепа лишається найбільш яскравою між них і найбільш приваблює і до сьогодні письменників, поетів, малярів і музик, політиків і істориків.

Але для потомних поколінь, для завзятої, войовничої молоді Мазепа лишився не лише як блискуча романтична постать, істинно великий майстер життя, але як найвищий символ змагань української нації за свою державну незалежність.

Вороги не задовольнилися тим, що перемогли його на полі бою. Для них він був так небезпечним, навіть по смерті, що вони хотіли б вигнати його присутність і з душ українських. Притягнуто для цього Церкву. Священикам було наказано проклинати його з церковних амвонів, але це не зменшило сили його впливу. І честю, а не лайкою звучало в ушах кожного правдивого українця погірдливо вживане нашими ворогами слово — "мазепинець".

Бо Мазепа — це ціла окрема і повна, вийняткового значення доба в нашій історії. Мазепа — це символ справжнього голови держави і символ змагання за її суверенність.

Як голова держави — це той, хто взяв виключно на свої плечі всю відповідальність перед Богом, історією і власним народом.

Це той, хто вже тоді розумів, що таке держава і що таке нація.

Розумів, що держави стоять не на династії, а на внутрішній єдності і силі народу.

І це той, хто силу нації бачив не лише в озброєнні військовому, а і в духовному. Як символ змагань, Мазепа — це той незламний дух, що з залізною консеквенцією вів свій нарід з безнадійної руїни до тієї незалежності!, яка і досі для нас всіх є найвищою метою.

І тому Мазепа такий близький нам, бо ритм його життя, його відчуття і бажання були наскрізь сучасні і наскрізь наші своєю повнотою і своїм невпинним шуканням прекрасного і величного для нашої батьківщини — безнастанно зазираючи в бездонні очі смерті.

Промова Голови Української Національної Ради достойного Івана Багряного при відкритті п'ятої сесії УНРади

Пане Президенте! Високошановні Панове Члени Української Національної Ради, дорогі Гості!

З рамена Голови Української національної ради й на доручення її Президії П'яту Сесію Української Національної Ради — відкриваю.

Продовження додатку А

Ця П'ята, звичайна, Сесія скликана згідно "Тимчасового Закону про реорганізацію Державного Центру УНР" ст. ст. 15/1, 20/7 і 23, декретом Президента Української Народньої Республіки від 26/7 та постановою Президії з 30 вересня ц.р. Від імені Української національної ради вітаю український народ на Батьківщині та всю його політичну еміграцію у вільному світі.

Вітаю всіх присутніх тут наших гостей, що своєю особистою приявністю вшанували це урочисте відкриття Сесії українського передпарляменту в екзилі: вітаю представників великого німецького народу, господаря цієї землі, де ми мали щасливу можливість зібратися, а також де після воєнних бур знайшли собі притулок і людську опіку багато втікачів з підбольшевицької московської займанщини. Вітаю представників великого американського народу, до якого звернені очі всіх уярмлених і поневолених націй і в якому живе глибоке зрозуміння до змагань уярмлених підсовстських народів. В тім і нашого народу, за волю, що знайшло уже було своє історичне відображення в знаменній Резолюції Конгресу й Сенату США про тиждень поневолених націй. В цім вітанні говорить глибока наша віра, що саме дух тієї резолюції визначатиме в майбутньому поставу волелюбних націй світу до змагань нашого народу.

Вітаю присутніх тут на залі представників політичної еміграції інших народів СРСР, що ділять з нами спільну долю й що нам з ними приречено спільне майбутнє, яке маємо здобувати разом, плече в плече.

Вітаю представників українських громадських, культурних, наукових і політичних організацій, церковних діячів та представників вільної нашої преси.

Тут на залі є присутні гості з далекої Аргентини й Сполучених Штатів Америки, представники Товариств Сприяння Українській Національній Раді та Товариств Прихильників УНР, що спеціально прибули на цю Сесію. Вітаю Вас, дорогі гості, а в вашій особі те патріотичне українське громадянство, що стоїть за Українською Національною радою й ДЦ УНР та віддано й жертвовно підтримує їх протягом років матеріально й морально.

І окремо вітаю ветеранів української революції з-перед 40 років, як присутніх тут так і неprisутніх тут, учасників і діячів посталої в 1917— 1918 роках на руїнах російської імперії держави українського народу — Української Народньої Республіки. Їх лишилося небагато, але вони є живими свідками того великого волевиявлення нашого народу, яке стало дороговказом для нащадків і яке лежить і в основі всього нашого чину, є наріжним каменем Української Національної Ради, — волею народу й його жертвовною боротьбою воздвигнутої вільної й ні від кого незалежної демократичної Української держави. Вони були живими свідками того, що було волею народу створено,

Продовження додатку А

що було потім у нерівній боротьбі втрачено й відновленню чого присвячене все наше життя й діяльність. В цьому сенс нашого існування й наше призначення.

Відкриваючи П'яту Сесію Української Національної ради, з великою приємністю відзначаю знаменну подію, що сталася напередодні скликання сесії й що зміцнила та збільшила наші ряди, а саме — повернення до Української Національної Ради Організації Українських Націоналістів. В тій трудній ситуації, в якій перебуває нині українська визвольна справа, крок ОУН має свою вимову, як крок, направлений на скріплення Державного Центру й українського самостійницького фронту. Другого листопада ц.р. Організація Українських Націоналістів подала заяву про своє повернення до УНРади. Зміст цієї заяви широковідомий з комунікатів у пресі. Четвертого листопада Президія УНРади на своєму засіданні цю заяву розглянула, ухвалила прийняти її до відома та закликати Організацію Українських Націоналістів до участі в П'ятій Сесії.

Сьогодні представники цієї поважної політичної організації беруть участь в цій Сесії, є присутні тут з нами й я їх від усієї душі, в імені всіх фракцій УНРади, вітаю та висловлюю побажання успішної спільної праці для добра нашої Батьківщини.

Високоповажні Пані й Панове!

Від Першої Сесії Української Національної Ради минуло більше як 13 років, зараз доходить вже 14-й рік. Це великий час, та ще коли взяти до уваги тяжкі, скомпліковані умови, в яких живемо і працюємо. Така тривалість існування й діяльності Української Національної Ради є насамперед доказом живучості й сили тієї великої ідеї, яка в основі УНРади лежить, — провідної ідеї багатоміліонового народу: його боротьби за свободу, за національну незалежність, його бажання вирватися з колоніяльного рабства й самому творити своє життя й порядкувати на своїй землі.

З цього могутнього ґрунту черпає силу Українська Національна Рада. Вона не є відокремлене, випадкове явище, не є виплодом такого собі політиканства— вона є функцією великого народу. І тому вона така живуча.

Ідейна, ніколи необтинана зв'язність з Батьківщиною, глибоке почуття обов'язку перед нашим народом, скутим окупантом по руках і ногах і з замкненими устами, дана йому присяга вірності й обов'язку заступити його інтереси за всіх умов визначають всі наші дії у вільному світі й стан нашої постійної моральної змобілізованості та відпорності на несприятливі умови й злигодні. Саме завдяки цьому ми існуємо й існуватимемо довго, аж до моменту

Продовження додатку А

осягнення нашим народом його ідеалів—звільнення з колоніальної неволі й здобуття свободи. [...]

Ми сьогодні живемо й діємо в часах виключно трудних для нас і для нашого народу.

Сьогоднішня дійсність трудна для нас тим, що в титанічному змаганні між Заходом і Сходом, в шуканні компромісу між добром і злом в теперішній світовій ситуації, так би мовити, ніби примеркають ті ясні зорі, що присвічували нам, присвічували ідеї свободи поневоленим, в тім і нашому народові; десь темні сили, інспіровані безперечно нашим одвічним ворогом, а також сили інші, підстьобувані страхом перед могутністю червоного молоха, ладні, далєбі, шукати "миру й спокою" ціною волі н життьових інтересів цілої низки народів, уярмлених в СРСР.

А з другого боку, сьогодні ж, як ніколи, на нас лягають великі обов'язки, бо не зважаючи на трудну зовнішню ситуацію й наперекір їй, серед нашого народу, як і серед усіх народів поневолених в найжорстокішій сучасній імперії, нарастають стремління до волі. Дух епохи з особливою силою витає й над нашою землею—епохи ліквідації колоніялізму. Відголоски визвольних рухів на африканському й азійському материках і гомін тріумфу тих, що осягнули незалежність, збрижать шкарубку від крові поверхню океану большевицької імперії. І ми бачимо, і ми знаємо, що український народ не тільки незрезигнував з своїх історичних аспірацій, а навпаки — не зважаючи на десятиліття жахливого "перевиховання" та жорстоких фізичних і духовних вівісекцій, він все більше того прагне. Хоч дехто на еміграції і "зневірівся" у цьому. Серед великого нашого народу сьогодні діють потужні національні сили, що не тільки в глибинах свідомости народніх мас виколихують давню, ще шевченківську мрію про "свою хату й свою українську правду" в ній, а й всіма можливими середниками діють для здійснення цього. І сили ці нарастають з неухильною прогресією. Про це найкраще свідчать самі більшовики, вічно кричучи про "буржуазний націоналізм" та намагаючись всіма силами тим проявам національної стихії перешкодити. Дія ж викликає протидію. В боротьбі проти національного становлення нашого народу ворог уперто й послідовно використовує зняряддя фізичного й морального терору, безоглядної русифікації, розкладу через упривілейовання коляборантів, ідейної кастрації, культивує дух зради, зневіри... все що могла вигадати імперіяльна лабораторія за століття денаціоналізаційної практики. І все ж, не зважаючи на всі ці драстичні заходи, не зважаючи на ризик власним добробутом чи й життям, люди там важаться на прямиий протест дією, на сміливе слово правди, на одверті

Продовження додатку А

патріотичні виступи, нарешті на перехід демаркаційної лінії на Захід, ставлячи на карту життя своїх ближніх в ім'я вищих національних інтересів, заявляючи про волю українського народу до свободи.

Нашу епоху називають епохою ліквідації колоніалізму. Це є духом нашого великого й грізного, такого вагітного ріжними несподіванками часу. Якраз найбільшою мірою цей дух повіває там, де колоніалізм найдошкульніше дався взнаки, де боротьба з ним є найактуальнішою, в імперії — СРСР. І це якраз він гойдає советською системою, примушуючи КППС робити ті зигзаги у внутрішній політиці, які ми бачимо, щоб утримати імперію в цілості. І може якраз це тому, що ці протиколоніальні рухи й настрої в СРСР стають силою, якій призначено повертати колесо історії. Вони, як це не парадоксально, стають вартістю для інших контрагентів у торгах за стабілізацію "миру й спокою" у світі т. зв. "мирним шляхом". Та тільки ніхто цією ціною не здобуває собі миру й спокою. Це розуміють передові люди світу, й ми з великим задоволенням спостерігаємо все більше й більше розшарування якраз на цім пункті. Ідея свободи поневоленим народам, ідея національного унезалежнення народів СРСР дістає все більше й більше прихильників. Бо якраз тут є ключ до ліквідації комунізму, через ліквідацію його фортеці.

Становище нашого народу, настрої серед нього, його прагнення й сподівання у цій ситуації визначають і нашу поведінку.

Українська Національна Рада волею тих, що її задумали, призначена на цю службу нашому народові, є носієм великої ідеї свободи і незалежності! у всій її величчі й чистоті. Тому в умовах вільного світу ми твердо стояли (і будемо твердо стояти й у найтяжчих умовах) на сторожі інтересів свого народу, як речники його самостійницьких прагнень, обстоюючи їх всюди і скрізь і за всяких обставин.

А в ситуації темряви, що нависла над нашою Батьківщиною, над мряковинням терору, культивованої зради й витворюваної тяжкої депресії, наше призначення — бути маяком яскравим і непогасимим, маяком віри й рішености, джерелом душевної наснаги для мільйонів.

Цьому служінню призначена Українська Національна Рада.

Певен, що висловлю загальну думку, коли скажу, що саме цьому призначенню й відповідала УНРада протягом усіх років свого існування й діяльності та що саме такою вона впише себе своїми дальшими діями в історію нашого народу.

Продовження додатку А

До нашої Сесії прислухається окупант нашої Батьківщини. Даймо ж йому гідну відповідь нашою єдністю і одностайністю в боротьбі за вільну, незалежну Україну!

Вітаю учасників П'ятої Сесії. Бажаю успіхів у праці!

Олександр Довженко

Слово до молоді

Виступ на Другому антифашистському мітингу представників українського народу в Саратові у липні 1942 р.

Стою на мітингу серед братів, і великий біль та гнів розпалюють мою душу. Стою лицем на захід, до моєї полоненої матері України.

Стою скорботний, у тривозі, і перед моїм духовним зором розстилається вся, неначе в огні, Україна.

Чорна хмара заступила мені небо.

Розстилаються перед очима зруйновані міста, мій рідний спалений Чернігів, заводи, села і безліч шибениць і смертних ям. І всюди страшні табори смерті. Страшні табори, де многі-многі тисячі наших людей умирають невільниками на своїй розторганій землі.

Гинуть, голі й босі і виснажені таким горем утрат і такими стражданнями, яких не знала ще історія. Умирають од ран, на шибеницях, під кулями, передаючи живим останні свої прощання, прокляття, останні свої заклики до помсти.

Хочеться мені в цей грізний, надзвичайний час, аби ні одне слово не пропало даром, аби рознесли мої слова таємні радіослухачі з ярів, байраків і партизанських сховищ усім поневоленим, скривдженим, загнаним у рабство.

Всім, над ким повисла загроза смерті, що приповзла до нас з проклятої Німеччини, як гадина-змія.

Я стукаю в кожне вікно, в кожні убогі двері, де ждуть нас наші рідні, де надія бореться з розпачем у скорбних серцях, де шкребуться у двері голод, рабство і безславне вимирання.

Слухайте, товариші! Слухайте, хто ще живий і жити хоче, як людина, хто хоче боротись і бореться за Радянську Україну. Слухайте, хто презирає рабство, як смерть, слухайте, брати мої!

Хто заблудився, був у лісах, у болотах, в очеретах, чуючи стрільбу з усіх боків.

Хто не вмів переплисти річку, а мости були зірвані. Хто ранений був, хто був контужений чи вдарений. Кого було присипано землею чи оглушено.

Продовження додатку А

Хто ніс на плечах товариша в крові і не кинув раненого брата по дорозі.

Кого загнали, мов звіра, в очерети на довгі дні.

Хто мимо старого батька-матері не в силах був пройти.

Хто жінку не міг одірвати од шиї, усю в сльозах і заклинаннях.

Хто плакав потім сам у сінях чи в коморі, проклинаючи свою слабодухість, свою утрату бойового товариства і воїнської честі.

Хто бився головою об дорогу, заплутавшись у страшних німецьких брехнях, що Москва загинула і Радянська влада впала.

Слухайте всі, хто ходить зараз, оплутаний німецькими брехнями, що, мовляв би то, Радянська влада каратиме вас нещадно за ці всі нещастя.

Не вірте! Брешуть кляті фашисти.

Не вірте, які б фальшивки вам не показували. Це вони хочуть отруїти вашу душу і тим ослабити силу нашої одностайності. Вони хочуть розкласти нас всілякими засобами і знищити, лишивши для себе лише потрібну кількість батраків-рабів. Вони вже ріжуть, ділять Україну, як свою загарбану землю.

Не піддавайтесь! Не вірте їм ні в чому. Не йдіть ні на яку згоду. Пам'ятайте, ви маєте справу з ворогом жорстоким, мов звір, і хитрим, мов змія. Бережіть дітей, підлітків бережіть! Тримайтеся так, щоб ніколи ворог не заволодів вашою душею.

Ваше життя — Червона Армія.

Всяке погодження з німцями, потурання — це ваша смерть.

Не йдіть до них на роботу. Саботуйте все, що можна.

Не беріть од їх землі ніхто і ні за що. Одмовляйте брати других. Нагорода землею — це паскудна німецька гра. Це підкуп зрадників. Земля ваша закріплена за вами великою Конституцією.

Наша земля свята. Вона віками поливається кров'ю кращих синів нашого народу в боротьбі за волю. Не приймайте од ворога землі — це найбільший у світі гріх перед Батьківщиною. Вони подавляться нашою землею — ось побачите. Брехнею, як каже прислів'я, можна світ пройти, та не можна назад вернутися. Найдуть вони собі могили на наших землях.

Ваше спасіння — Червона Армія. Тут всі кращі сини України. Тут, в армії, цвіт народу, герої-бійці, що вславили народ на всіх фронтах, що поклялися не покласти зброю, поки хоч одна німецька гадина повзатиме по нашій землі!

Допомагайте Червоній Армії. Прямуйте до неї всіма силами. Помагайте партизанам. Ідіть у партизани. Будьте воїнами до кінця.

Продовження додатку А

Жінко, краса і гордість нашої землі! Що зроблено з тобою? Хто у світі потерпів більше, ніж потерпіла ти? Ніхто.

Ніхто не переніс од німців таких знущань, грабунків, гвалтувань, такого жалю і розпачу.

Нікого в світі довгі віки уже не вивозили так у рабство, як вивозять зараз тебе фашистські кати.

Ніхто не нівечив так твою красу, не топтав так твою гідність і честь, ніхто не гвалтував так твоє тіло і душу, голубко наша, посивіла мученице. Хто виміряє твої сльози? Куди розсіяно, розігнано тебе, хранительнице і продовжувачко нашого роду?

Ми не забудемо тебе ніколи. Ми доб'ємось до тебе через всі доти і всі огні. Ми вернемось до тебе. Хай ти будеш чорна і змучена, хай посивіє твоя коса од горя, — ти останешся для нас завжди самою дорогою у світі і самою прекрасною. Ми не простимо ворогові ні одної твоєї сльози ніколи і нізашо.

Дорого обійдуться ворогові твої сльози і твої страждання. Поклич же, жінко, на допомогу все своє терпіння. Бережись німця, доню. Не вір ні одному слову, що б він тобі не обіцяв. Боронь боже виходити заміж за німця. [...]

Стережися німця, рідна моя дівчино. Німець — це смерть твого народу, дівчино.

Ненавидь ворога. Спрямуй усі почуття, що є в твоїй молодій душі, на непримиренну палку ненависть.

Мати, бережи своїх синів од німецької отрути.

Жінко, бережи чоловіка. Направляй його до партизанів.

Ото твої брати. Ото твоя надія. Партизани—наша слава, наша гордість. Партизани — це ті сини України, перед якими скинуть шапки цілі століття, якими пишатимуться цілі покоління і складатимуть про них думи і пісні. Це — невмирущий символ безсмертя нашого доброго, чесного народу.

Що ж покладем, брати мої і сестри, в підвалину життя у цей нечуваний і грізний час? Які думки, почуття, бажання? Які надії, яке добро?

Гнів! Священний гнів і ненависть до німецьких катів!

Ось наше добро. Оце єдине, що випало нам сьогодні на долю. Вип'єм же нашу гірку козацьку чашу до дна. Щоб не пропала марно ні одна сльоза батьків і сестер наших! Щоб у прийдешніх поколіннях не презирали нас нащадки наші за те, що не були ми достойними борцями своєї доби.

Краще бути удовою героя, чим жінкою раба. Краще бути сиротою лицарів, борців, ніж сином челядників.

Краще умерти стоячи, ніж конати століття у неволі.

Продовження додатку А

Так, отже, боротьба не за життя, а на смерть. Боротьба жорстока і горда до кінця, до перемоги.

Український народе, прийми боротьбу! Пронеси її знамено через усю свою землю чесно і достойно, як чесним і достойним був і єсть ти в своїх трудах! Щоб ніхто не закинув тобі, ні одна людина, ніхто в світі, що не був ти мужнім і щедрим в саму найтяжчу годину людської історії.

Украшав і возвеличував ти землю, брате мій. Возвелич її своїми подвигами, своєю кров'ю, щоб співали про тебе пісень у прийдешніх віках. Стань золотим пам'ятником на кривавих своїх просторах, стань гордим і безсмертним, як би не гнали тебе на смерть твої одвічні вороги — німці.

Во ім'я свободи ти нічого не пожалів. Все, все віддав — і багатство, і дітей, і батьків! І ти живеш уже як моральний переможець у велетенській боротьбі народів.

З цією перемогою ти входиш уже в історію і лишишся в ній навіки як оборонець народів і брат.

Слава тобі!

Слава народам-братам!

1942

Олександр Довженко

Лекція 13 грудня 1949 року

...Спинюся тепер на слові в сценарії. Коли ми говоримо, що образ має показуватися сценаристом і режисером у дії, в русі, природно, що ми не виключаємо тут такого важливого поняття, як слово, що може бути могутнім засобом узагальнення.

Чи є слово в кінематографії єдиним засобом узагальнення? Ні. Слово, тобто акторські діалоги, — не єдиний засіб узагальнення, але є найголовнішим і найпершим кількісно і якісно найбільш портативним засобом узагальнення. Ви знаєте цілий ряд прийомів, коли монолог є не менш могутнім художнім засобом. Я маю на увазі внутрішній монолог, що іноді навіть не зовсім тотожний розмові, а іноді штучно трансформує її. Така манера подачі теж може бути не менш сильною, ніж звичайний монолог.

У фільмі "Мічурін", там, де сам Мічурін і Його дружина пригадують свою юність, актори — він і вона — ідуть собі мовчки, а голоси інших акторів немов озвучують їх по німих, неартикулюючих устах і ведуть любовний діалог. Для даного драматичного місця така форма передачі спогадів виявилася більш

Продовження додатку А

виражальною, більш патетичною і більш доречною, аніж коли б це було розіграно звичайним діалогом.

Я не хочу сказати, що до таких прийомів треба часто звертатися або що треба всіляко уникати діалогу. Можна іноді його обходити в якихось випадках, коли це диктується не вашим капризом, а самою природою епізоду, місцем його у фільмі. Почуття міри повинно підказати вам, яким видом словесної зброї ви маєте користуватися при рішенні кожного даного епізоду.

Слід також завжди пам'ятати про необхідність персоніфікації мови.

Ви, мабуть, звернули увагу, що деякі фільми не справляють враження, незважаючи на наявність начебто всіх компонентів для цього: колізія є, політична вагомість—величезна, актуальність — величезна, дійові особи типові, режисура добра, операторська робота добра, змонтовано динамічно. І щодо технології — з якого боку не підступити — все гаразд. В чому ж річ?

Я пояснюю це так: актори засипають вас бенгальським вогнем, а не справжнім. Іскри з очей сиплються, а вам від них не жарко. Адже текст газетної статті, найрозумнішої і найважливішої, коли він розподілений шматочками між персонажами, не справить потрібного, цілісного враження, бо він не йде від природи персонажів, їх спрямованості, не зігрітий їх людськими почуттями — ні страхом, ні ненавистю, ні любов'ю, ні стражданням. Службове, воно так послужбовому і сприймається.

Припустимо, нам потрібен князь. Ви візьмете чудового актора, одягнете його у фрак, і князь цей раптом заговорить так: "Отепереньки я в п'ять смалитиму люльку".

Все. Я навів цей комедійний приклад, щоб показати, що мова завжди повинна відповідати суті образу. Ця мовна відповідність не така вже проста річ, як здається на перший погляд. Особливо слід бути уважним і гранично, до тонкощів розбиратись у питаннях словесного зображення так званих простих людей — робітників і колгоспників. Це питання винятково важливе. [...]

Що сценарист повинен робити із словом в ім'я життєвої правди? Чи мусить він залізати в шкуру недорікуватої людини і, зображуючи її, чревовіщати звідтіля такими словами, як "осьдечки", "отамечки" тощо, чи потрібне щось інше? Так, потрібне інше. Не вдаватись до стенографічного чревовіщання, а взяти на себе роль культурного перекладача.

Якщо сценарист візьме на себе роль культурного перекладача, тоді вія покаже робітника і селянина в кінематографії такими, якими вони є, а не такими, якими робить їх недорікувата мова.

Продовження додатку А

Я проілюструю вам свою думку одним прикладом. Уявіть собі, що ви не знаєте болгарської мови і розмовляєте з болгариним, а перекладач у вас людина некультурна і нерозумна. Тоді й у болгарина залишиться таке враження, що він розмовляв з дурнем. Навпаки, якщо перекладач культурний, з дуже багатим лексиконом, багатий думкою, то навіть деякі ваші мовні помилки він згладить і перекладе сказане вами так, що про вас залишиться вірне враження.

Отже, я вважаю, що лексикон нашого героя має бути індивідуалізований, але ні в якому разі не натуралістичний.

Слово — наша зброя

Промова М. Рильського на IV з'їзді письменників 11 березня 1959 р.

Ми часто, дуже часто цитуємо слова Шевченка:

...Возвеличу

Малих отих рабів німих!

Я на сторожі коло їх

Поставлю слово.

Ми всі знаємо з шкільних років слова великого Пушкіна, що поет повинен "глаголом жечь сердца людей". Ми охоче пригадуємо слова Лесі Українки: "Слово, чому ти не твердая криця". Ми раз у раз говоримо про слово як знаряддя поезії. Але не завжди ми з достатньою мірою у своїй творчій практиці розуміємо, що значить для поета, і не тільки для поета, а для людини взагалі, слово. Слово — це наша зброя.

Ми багато чого боїмося в мові, ми багато чого не робимо в мові, не дбаємо про мову і про фонетичну її красу, скажімо. Я, наприклад, читаю багато перекладів, багато оригінальних творів і бачу, як нічого не варт непоганому поетові чотири приголосних поставити в ряд, так що цього вголос читати не можна, лише про себе можна прочитати. І багато є таких випадків недбалого ставлення до мови.

Коли ми подивимося на історію російської літератури, то побачимо, що від Ломоносова і через Пушкіна до Маяковського аж до наших днів велась боротьба не тільки за чистоту, але й за багатство мови, як ця боротьба пронизує всю історію російської літератури. Ми знаємо, як Пушкін насміхався з тих критиків, які закидали йому "простонародність" мови в "Руслані і Людмилі". Ми знаємо, яку правильну позицію зайняв Пушкін у боротьбі між шишковістами і карамзістами, яку величезну роль у діяльності Пушкіна як основоположника російської літератури грала його боротьба за народну, красиву, багату мову.

Продовження додатку А

А коли ви згадаєте висловлювання Маяковського про мову, то побачите, що Маяковський надавав надзвичайно великої ваги шуканням у мові, творчості в мові, навіть дерзновенності в мові.

Коли звернутись до творчості нашого Шевченка, стає зрозумілим що коли б Шевченко зупинився на тому етапі розвитку української мови, який був до нього,—на етапі Котляревського, Гулака-Артемівського, Квітки, — то це дуже йому заважало б відіграти ту роль, яку він як письменник, як поет-революціонер, як поет-пророк відіграв у нашій літературі. Згадаймо героїчну боротьбу Михайла Старицького за збагачення української мови, згадаймо, чим вона стала після Лесі Українки. Ви погодитесь зі мною, що все це зобов'язує нас більше дбати про чистоту мови художніх творів і її збагачення.

Я цими днями прочитав у журналі "Новий мир" статтю Подольського "Щедрість генія". Це стаття про мову великого російського і світового вченого Павлова. Виявляється, що Павлов був не тільки геніальним фізіологом, а й надзвичайним стилістом, який, виходячи з потреб висловити свою думку найясніше, найпростіше, найчистіше, використовував усі багатства російської мови. І те, що часто педанти-редактори у нас називають архаїзмами, і те, що в наших словниках звуть вульгаризмами і т. ін., — все це йшло на службу геніальній мислі Павлова, бо не тільки в художній літературі, а й у кожному слові людському увага до мови — доконечна річ для того, щоб думка знайшла свою справжню, кришталеву форму.

Мені аж ніяк не хотілось би завдавати прикрість українським поетам, прозаїкам і драматургам, але все ж гадаю, що мій заклик до ще більшої уваги до мови, як нашого найголовнішого письменницького знаряддя, не прозвучить марно.

Як гул століть, як шум віків,
Як бурі подих — рідна мова,
Весняних пахощі листків,
Сурма походу світанкова,
Неволі стогін, волі спів,
Життя духовного основа.
Цареві блазні і кати,
Раби на розум і на вдачу,
В ярмо хотіли запрягти її, як дух степів, гарячу,
І осліпити, й повести
На чорні торжища незрячу.
Хотіли вирвати язик,

Продовження додатку А

Хотіли ноги поламати,
Топтали під шалений крик,
В'язвили, кидали за ґрати,
Зробить калікою з калік
Тебе хотіли, рідна мати.
І ти порубана була,
Як Федір у степу безрідний,
І волочила два крила
Під царських маршів грюкіт мідний, —
Але свій дух велично-гідний,
Як житнє зерно, берегла.
І цвіт весняний — літній овоч
На дереві життя давав,
І Пушкінові Максимович
Пісні українські позичав,
І де сміявсь Іван Петрович,
Тарас Григорович повстав.

Заключне слово Президента УНР в екзилі Миколи Плав'юка на надзвичайній сесії Української Національної Ради 15 березня 1992 року

Пане Голово Української Національної Ради! Пане Голово Уряду УНР в екзилі! Дорогі делегати Верховної Ради України! Дорогі члени Української національної Ради!

Судилося нам брати участь в цій Сесії УНРади, яка цілком інша, ніж десять Сесій, що відбулися за останні десятиліття. На всіх попередніх Сесіях ми плянували, як розбудувати дію ДЦ УНР в екзилі, як продовжувати дію, спрямовану на відновлення незалежності Української Народньої Республіки.

Сьогодні ми схвалили постанови, згідно з якими маємо закінчувати нашу дію. Здавалось би, що це може навіяти нас жалем, тривоною, бо ж ми і наші попередники справді віддали дуже багато праці для розбудови ДЦ УНР в екзилі, і я не сумніваюсь, що багатьом з нас з припиненням дії ДЦ УНР буде чогось бракувати в нашому житті. Та ще до вчора серед декого з нас були, може, й сумніви, чи справді настав вже час, щоб припинити дію ДЦ УНР в екзилі.

Одначе сьогодні в нас не може бути сумнівів у цій справі.

Продовження додатку А

Надзвичайна Сесія У НР ради одногосно схвалила постанову про припинення нашої дії і про передачу нашої відвічальності на руки народом вибраного Президента України.

Схвалюючи це рішення, ми засвідчили в першу чергу нашу вірність тим законним основам, згідно з якими постав і діяв ДЦ УНР в екзилі понад 70 років.

Вже тоді, коли під проводом Симона Петлюри перенесено дію Уряду УНР за кордони Батьківщини і започатковано дію ДЦ УНР в екзилі, наші попередники не сумнівалися в тому, що прийде день, коли закінчиться дія ДЦ УНР і наша Батьківщина буде знову вільною і незалежною державою українського народу. Сумніваюсь, чи вони усвідомлювали, що той день прийде аж по 70-х роках, але він прийшов.

Рівночасно з тим, ми усвідомлюємо собі, що добро сучасної України вимагає припинення нашої дії. Бо Україна не може мати двовладдя. Ми, які твердили, що нарід України вирішить питання Влади в Україні, прийняли рішення 1 грудня 1991 року і закликали уряди інших країн, щоб вони визнали незалежність України. Отже, наша постава не може суперечити нашим апелям до чужих урядів.

Перед нами не стоїть вже питання, чи закінчити нашу дію, а радше стоїть питання, як її закінчити.

Дотеперішні наші домовлення з Президентом України, в згоді з якими ми вітали між нами депутатів Верховної Ради України Ларису Скорик і

Михайла Гришка, вказують, що Президент України розуміє вагу і значення доби УНР і нашого ДЦ УНР в екзилі.

Мусимо докласти багато зусиль, щоб наша делегація до столиці України в днях, коли вся Україна святкуватиме першу річницю відновлення державної незалежності! України, використала ту можливість, щоб пояснити нашим братам і сестрам в Україні, для чого ми працювали понад 70 років. Дай, Боже, щоб через офіційне прийняття нашої делегації Президентом, Урядом і Верховною Радою України раз і назавше закінчився той період життя народу в Україні, коли про УНР не можна було говорити, писати, читати. УНР і "петлюрівщина", яких змальовували як ворогів українського народу, перестануть бути табу; стануть доступними для науковців і дослідників засекречені документи з доби УНР, буде змога сказати нашому народові правду про УНР і ДЦ УНР в екзилі.

Продовження додатку А

Наша участь у Києві в святкуваннях Акту 24 серпня 1992 року буде живим доказом, що Українська держава не є історичним новотвором, а продовженням тисячолітніх традицій Київської Русі, як княжої доби нашої історії, через козацько-гетьманську добу, через добу УНР аж до наших днів.

Якщо це вдасться нам досягнути, то ми повинні бути щасливими. Щасливими саме тим фактом, що нам судилося бути співтворцями та співучасниками творення тих справді державницьких і соборницьких актів єднання всіх українських сил. УНР не встоялась з різних причин, але немаловажною причиною був брак державницького вироблення і єдності в українському народі. Сучасна Україна потребує єдності всіх сил для успішного закріплення і розбудови нашої державності. І це ми своєю поставою докажемо.

Закінчуючи моє слово, маю обов'язок вказати, що від усіх нас, відвічальних тепер за ДЦ УНР в екзилі, треба відзначити тих наших великих попередників, які започаткували і вели дію ДЦ УНР в екзилі. Між ними, зокрема, згадую Симона Петлюру, який життя віддав за справу державної незалежності! України. У важких обставинах довелося працювати Андрієві М.Лівицькому, Степанові Витвицькому, але вони гідно продовжували його діло. Всі ми свідомі, що між нами немає Миколи А. Лівицького, який діяв і мріяв про ці дні, які перед нами. Тлінні останки наших Президентів є в Парижі чи Бавнд Бруку, але їх Дух буде з нами в дні завершення нашої місії в столиці України!

Степове хлоп'я, що дає урок дорослим

Слово на літературному вечорі в Київському університеті
8 квітня 1988 року

Користуюсь нагодою, щоб подякувати друзям-письменникам, з котрими упродовж літ довелося й доводиться пліч-о-пліч працювати в літературі. З цього університетського залу хочу також висловити вдячність усім читачам, чию підтримку я відчував і в дні погожі, і в часи лихі. Можу посвідчити: ще до того, як стати повсякденністю, туга за гласністю, мрія про життя більш демократичне жили вже в читацьких листах, жило в їхніх довірливих рядках устремління до соціальної справедливості, неприйняття беззаконня й бюрократичної сваволі. Народ воістину вистраждав ці свої нові часи, нове мислення, революційне оновлення життя.

Вітаючи всіх, до кого адресуємось своєю творчістю, хотів би ще привітати звідси зовсім юного читача, хлопчика з наших причорноморських степів, котрий з часом, може, теж опинитися тут, серед студентів вашого

Продовження додатку А

славетного університету. Не знаю імені школярика, прочитав про нього в одній південній молодіжній газеті. Десь торік, коли особливо гучно зчинилась була ота аморальна кампанія проти вивчення рідної мови в школі, коли дорослі дяді, втрачаючи гідність, не соромлячись національної самозневаги, атакували директорів шкіл своїми заявами, "звільніть, мовляв, мою дитину від уроків рідної мови, дитя й без того перевантажене", — ось тоді якраз той південний хлопчик, єдиний у своєму шостому класі, не захотів зректись рідного слова! Журналістка пише, як його умовляли, як на нього тиснули звідусіль, директор упрохував, одначе хлопчик, ніби той Гал і лей, стояв на своєму: "А вона ж таки крутиться..." Не знаю, що ним керувало. Може, сама інтуїція, чистота дитячої душі підказала, що дорослі дяді штовхають його на шлях ганебний, на шлях відступництва? А можливо, батьки виявились людьми достойними, з почуттям гідності, людьми, що вміють дорожити прекрасною мовою свого народу, розуміючи, як багато людина втратила б, занедбавши рідне слово. Можливо, дано було їм усвідомити, чим є національна мова для кожного народу, адже з досвіду віків видно, що, скажімо, наші сусіди й брати, як-от народ польський, чехи, словаки, болгари, в найдраматичніших випробах історії, на її ураганних вітрах, зберігши мову, саме завдяки їй духовно зберегли й себе — мова рятувала народів життя!..

Так чи інакше виникло бажання, вітаючи того невідомого південного хлопчика, підтримати його синівську вірність, чистоту й принагідно ще раз нагадати, що і Шевченко, Франко, й Леся Українка, всі наші класики й сучасні письменники України писали і пишуть свої книги з думкою про ось такого нащадка, трудилися й трудяться для того, щоб завжди почував себе людиною в гідності, в честі, почувався сином нації не меншовартісної, рівної серед рівних. Уся наша література, вся духовна спадщина, що створювалась упродовж віків, вона для тебе, хлопчику, і для таких, як ти, — для людей уже й завтрашнього дня! А що сьогодні ти стоїш за правду, вважай, що, хоч скільки в тебе буде опонентів, ти маєш перевагу в один голос! А ми всі, тут присутні, давайте підтримувати міцний дух того юного степовика, який сьогодні дає урок синівської вірності багатьом.

Так, ми інтернаціоналісти. Ми дорожимо нашою випробуваною співдружністю, яка забезпечила нам свого часу перемогу над фашизмом.

Ми не маємо претензій до російського народу, він є і назавжди залишиться для нас братом. І не прекрасній російській мові — мові Пушкіна й Тургенева, Шолохова й Буніна — сьогодні ми адресуємо свій біль.

Продовження додатку А

Маємо претензії передовсім до сучасних валуєвих та до свого доморощеного бюрократа, вислужника й браконьєра в царині духовності, претензії ноші до тих, закутих у лати бюрократизму, нищителів природи і культурних цінностей нації, до кадрових руйначів, які роблять собі кар'єру, (та ще, мабуть, і далі сподіваються робити), здобувають посадові крісла на зневажанні української культури, мови, історії, що її вони свавільно й безкарно фальшують на свій примітивний кон'юнктурний лад. Ми вміємо відрізнити добро від національного нігілізму й запродавства інших.

Проблеми літератури — проблеми самого життя. У винятково складному світі нам випало жити. Виникла парадоксальна ситуація: науково-технічний прогрес, який у ХХ столітті так динамічно творився, набував усе масштабнішого розвитку, здавалось би, звершувався цілковито в ім'я людського добробуту, сьогодні часто, а може, дедалі навіть частіше обертається проти неї, проти людини, свого творця. Не марсіани ж отруюють нам чудові наші ріки, озера, загиджують моря й океани, з яких у відчаї й протесті викидаються на берег навіть кити. Не інопланетяни ж вигублюють ліси планети, душать відходами хімії все живе, несуть нам радіацію та екологічне спустошення цілих регіонів, не від якихось пришельців зазнає ж ушкоджень той загадковий озоновий щит, який має оберігати життя на Землі. Процес технічного розвитку не зупинити, це ясно. Але невже ми виявимося безпомічні проти могутнього технократа, котрий свої відомчі, честолюбні, часом явно корисливі інтереси ставить понад усе? До голосу громадськості, до різних гуманістичних застережень такий діяч у часи безгласності ставився явно зневажливо, самовпевнений, глухий до життя, вія проектував, затверджував у своїх кабінетах і Чорнобиль, і безглузду Очаківську греблю, і все, що хотів, і чомусь для своїх об'єктів відомчий чиновник визначав місця якраз густонаселені або заповідні, — не тому опинились в зоні екологічного лиха численні міста Дніпровського басейну та інші, колись квітучі, українські землі? Епоха гласності, перебудови створює сприятливі умови для того, щоб на повну силу виявляв себе народний розум, інтелект творчий, далекоглядний, щоб рішучіше втручався в життя суворий контроль громадськості, непідкупна воля і вдумливість тих, хто здатен мислити завбачливо, дбати не лише про себе, а й про майбутнє.

Для легковажності й гігантоманії не повинно лишатися місця. Гуманізувати науку, перевірити на людяність всі оті відомчі, часом скороспілі плани й проекти. Тобто підпорядкувати їх цілковито інтересам людини — це має стати нормою, стилем нового часу.

Продовження додатку А

Відомо, як високі гуманістичні думки нехтувалися тими, чиїм стилем ставала сваволя, хто бульдозерами розтягував пам'ятки архітектури, наклеював на людей ярлики лише за їхню любов до рідної мови, історії, культури... Завдяки перебудові, гласності складається життєдайна атмосфера для духовного розвитку всіх без винятку народів країни. Тож цілком природно, що й ми, українці, хочемо зберегти себе як духовну цілість, як націю, як народ з неповторною національною культурою, котра належить усім народам, належить, зрештою, культурі світовій.

Берегти маємо все! Зникнення якогось одного, на перший погляд, ніби навіть малокорисного представника флори чи фауни має усвідомлюватись як втрата вселюдська, втрата, гіркоту якої, мабуть, сповна відчують лише нащадки. Так само і втрата мови народу, хай навіть якогось нечисленного, збіднила б не лише лінгвістичну карту людства: вона неминуче збіднить і культуру вселюдську, зменшить генетичне багатство самого життя на Землі.

Насамкінець хочу звернутись безпосередньо до вас, дорогих наших студентів. Людській молодості властиво замислюватись над вибором шляху— вибирайте обачно. Молодість свою можна змарнувати, але можна наповнити її найдоцільнішим змістом, тобто сумлінною, добросовісною працею для народу, синами й дочками якого ви є, народу, чиїм ідеалом у майбутті постає вселюдське, справді гуманістичне братерство.

Сумно бачити, як сьогодні ще багато в житті егоїзму, брутальності, жорстокосердя. Нам з вами ясно, що культуру й моральність всього — всього! — суспільства необхідно різко піднести, і кому ж за це сміливо, з відвагою братися, як не вам, молодим, обдарованим, людям уже ХХІ віку! Шлях нелегкий, але, може, якраз він і виявиться найближчим до того, що зветься життям повноцінним, життям навіть із якимись ознаками щастя. Можливо, комусь випаде звідати й сліз на цьому шляху, але запевняю вас: звідаєте — й любові!

Олесь Гончар

Яблуновоцвітний геній України

(Павло Тичина)

Не дивися так привітно.

Яблуновоцвітно.

Не знаю чому, але ще з дитячих літ у цих рядках було для мене щось заворожливе, дією своєю справді схоже на чари. Поетичність української мови, її музика й краса, мені здається, відтворилися тут ідеально.

Продовження додатку А

Не милуй мене шовково,
Ясносоколово...
Ні, це таки чари!

Шукати нових, ще не виявлених можливостей українського слова, шукати й знаходити їх після Шевченкових шедеврів, коли, здавалось, досягнуто було вже всіх поетичних вершин, — для цього мав з'явитись митець особливий, поет здібностей унікальних. І хіба ж не таким прийшов у наше письменство Павло Тичина, чийми устами в новітній поезії, може, найчутливіше вивів себе цей сповнений величі й драматизму ХХ вік?

З ім'ям Тичини пов'язані в нашій літературі відкриття епохальні, він приніс нам образність нового часу, поетику, здатну відтворити музику космічних оркестрів, найніжнішу красу людського почуття й грозову, вкрай наелектризовану атмосферу творення нового світу. Тичина для нас — співець гуманізму, співець високого й людяного "чуття єдиної родини".

Не перестають дивувати властивості його слова. В ньому, ніби вперше мовленому, виникають раніше не знані ритми й видіння, що можуть сприйматись як первопчатки буття, як образ одвічного руху.

Кожна поетична індивідуальність тому й індивідуальність, що в чомусь вона виявить себе найприкметніше. Тичина це музика й барви.

Це чистота душі. Так принаймні мав би сприймати його творчість кожен, кому вона відкривається вперше.

Ясноока поетова муза з дитинною мудрістю прагне зазирнути в глибини й праглибини сутнього, все довколишнє її щиро дивує, бо ж стільки життя таїть у собі речей значних, загадкових, бо ж, якщо уважніше вгледітись, вслухатись, то взагалі в житті нічого нема неістотного... "Чи чули ви, як липа шелестить?". А це ж, виявляється, диво, це рідкість, це те, що завдяки поетові може стати й для вас відкриттям!

Блакить мою душу обвіяла, душа моя сонця помріяла, душа причастилася кротості трав... Яким треба було володіти чуттям естетичним, психологічним, щоб рідне слово, ледь торкнуте, враз саянуло такою красою свіжості й новизни!

Мова народу була для Тичини силою невичерпно творчою. З чутливістю диригента вловлював він живі її тони й могутнє багатоголосся, з розмаїтих її звучань поет видобував злагожденість симфоній.

Навряд чи кому іншому було під силу те, що брала на себе тендітна муза українського Орфея. Поет, що словами пелюсткової ніжності виспівав найтонші порухи людської душі, її прагнення до ідеалу, зачарованість красою життя, Тичина, однак, ніколи не був поетом інтимних затишків, він не малював

Продовження додатку А

нам ідилій, його поезія, виповнюючись революційною пристрасстю, не уникала найдраматичніших конфліктів епохи.

Олесь Гончар

Змінюються часи — Нечуй застається

Слово на 150-річчя І. С. Нечуя-Левицького

Змінюються часи — Нечуй застається. Саме ж таким людям, як він, людям моральної чистоти, вірності, здатності до подвижницької гуманістичної праці, ми завдячуємо тим, що ні на яких найчорніших вітрах світильники нашої культури не погасли і їх видно сьогодні далеко.

Нечуй — це величина постійна в нашій культурі. Висока художність, глибокий гуманізм забезпечили його творам довге життя.

Творці нашої класики, і Нечуй у тім числі, лишили нам, нащадкам, великі моральні заповіді, найвищі взірці того, яким і ким має бути митець перед лицем свого народу. І сьогодні, в епоху оновлення, дбайливого перегляду всіх цінностей, маємо несхибно тримати в полі зору ті святі заповіді, які гармонійно єднаються з устремліннями сучасної, духовної людини.

Багатьом уже сьогодні ясно, що кожному з нас треба поглиблювати в собі історичну пам'ять, вищим має бути в кожного рівень громадянської й національної самосвідомості. На самих себе маємо покладатись, якщо хочемо, щоб Україна відродила й зберегла в сім'ї народів свою неповторність, духовну свою унікальність, якщо хочемо, щоб не розвіялись з вітрами наша мова, культура, багатовікова духовна спадщина, не зникло все те, що становить генетичну основу нації.

В житті все взаємозумовлене. Нація — це як планета в системі інших планет, і якщо б від неї відлетів у космічні безвісті кисень духовності, начало творче, вона перестала б як живий організм існувати.

Усвідомлюємо всю складність часу, однак не розпач, а почуття обнадійливе мають викликати в нас зростаюча активність громадськості, пробудження почуття гідності серед нашої молоді і в широких верствах тих найсвідоміших громадян, які близько беруть до серця сучасні проблеми, вболівають за долю рідної мови й культури.